

VOLTAIRE

KAARLE XII:N

HISTORIA

Вольтер

Kaarle XII:n historia

«Public Domain»

Вольтер

Кaarle XII:n historia / Вольтер — «Public Domain»,

Содержание

Alkulause	5
ENSIMÄINEN OSA	8
ENSIMÄINEN KIRJA	8
TOINEN KIRJA	20
Конец ознакомительного фрагмента.	36

Voltaire

Kaarle XII:n historia

Alkulause

Suuri "valistus aika" 1700-luvulla on sangen merkitsevästi vaikuttanut myös historiankirjoituksen uudistumiseen. Silloiset historioitsijat eivät näet, kuten aikaisemmat, enää tyytyneet pelkkään tapausten ja valtiolaitosten ulkopuoliseen käsittelyyn ja historian esittämiseen pääasiallisesti kirkollisen ja uskonnollisen katsantokannan valossa, vaan ryhtyivät teoksissaan tutkimaan, selvittelemään ja arvostelemaan myös tapausten ja ilmiöiden syitä, vaikuttimia, keskinäistä yhteyttä ja seurauksia; valtiolliset laitokset, kansain luonne ja tavat, aineellinen ja henkinen kulttuuri, maan luonto ja näiden kaikkien suhde toisiinsa otettiin tutkimuksen esineeksi. Samalla itse esitystapa muuttuu. Entisen kuivan ja kronikkamaisen historiankirjoituksen sijaan tulee kuvaileva, värikäs, eloisa ja taiteellinen esitystapa. Lisäksi liittyy historiankirjoitukseen tietoinen pyrkimys tarkastella ihmiskunnan vaiheita filosofisesti, terveen järjen ja luonnontieteellisen maailmankatsomuksen kriittisessä valossa, sekä harrastus käsitellä varsinkin siihen saakka miltei kokonaan laiminlyötyä sivistyshistoriaa.

Nämä historiankirjoituksen uudet puolet esiintyvät etenkin kuuluisan ja monipuolisen ranskalaisen valistuskirjailijan *François Marie Voltaire* (1694-1778) teoksissa, jopa siinä määrin, että häntä, eikä suinkaan aivan syyttä, on sanottu historian filosofian, vieläpä koko uudemman historiankirjoituksen isäksi. Voltairen mielestä näet koko historiankirjoitus on vain historiaan sovellettua filosofiaa, ja sentähden tuleekin ainoastaan filosofien kirjoittaa historiaa. Historioitsijan tulee ennen kaikkea koettaa selvittää inhimillisen sivistyksen keskinäinen yhteys ja kehityskulku eikä rajoittua pelkkiin ulkonaisiin tapauksiin. Niinpä hän varsinkin historiallisissa pääteoksissaan (*Ludvig XIV: n vuosisata, Kansakuntain tavoista ja hengestä*) erikoisella mielenkiinnolla käsittelee ja kuvailee valtioiden sisäistä järjestystä, kauppaa ja teollisuutta, tieteitä, taiteita, tapoja, ajatuskantaa ja yleensä sivistyshistoriallisia seikkoja. Ja kun tämä tapahtuu erittäin pirteällä, omaperäisellä ja taiteellisella tyyllillä, niin ei ole ihme, että Voltairen historialliset teokset olivat alallaan käänteentekeviä ja ovat säilyttäneet arvonsa meidän päiviimme saakka, vieläpä eräissä suhteissa, kuten varsinkin Kaarle XII: n historiassa, määräävästi vaikuttaneet myöhempien aikojen tietoihin ja käsityskantaan.

Voltaire ei ollut mikään arkistojen ja asiakirjain tutkija, ja siitä johtuu, että hänen teostensa yksityiskohtien luotettavuus ei ole aina taattu. Hän kertoilee mielellään kaikenlaisia juttuja, joita on sattunut kuulemaan tai lähteissään tapaamaan, kunhan ne vain ovat todennäköisiä ja kuvaavia asianomaiselle henkilölle tai tapaukselle. Itse sanoo Voltaire esipuheessaan *Kaarle XII: n historian* vuoden 1748 painokseen jyrkästi epäilevänsä kaikkea, mikä esiintyy ihmeen tavoin ja vastoin tervettä järkeä; silloin hän ei muka usko edes silminnäkiäinkään vakuutteluja. Mutta jos joku juttu tai lisäpiirre on vain todennäköinen ja terveen järjen mukainen sekä muuten sovelias, silloin Voltaire ei suinkaan malta olla sillä höystämättä esitystään, vaikkapa sen oikeaperäisyys ei olisikaan aivan varma.

Voltairen "Kaarle XII: n historia" on hänen esikoisteoksensa historiankirjoituksen alalla ja sinänsä paljoa vähempiarvoinen kuin hänen myöhemmät historialliset teoksensa. Mutta jo tässä esikoisessa ilmenevät selvästi Voltairen historiankirjoituksen sekä hyvät että heikot puolet, ja sen lisäksi, kuten sanottu, Voltairen antama kuva Kaarle XII: sta ja hänen merkillisistä vaiheistaan on suureksi osaksi nykypäiviin saakka määrännyt jälkimaailman käsityksen Kaarle kuninkaasta ja Pohjan sodasta. Mainitussa 1748 vuoden painoksen esipuheessa Voltaire vakuuttaa, että jos mikään historia on koskaan ansainnut lukijan luottamusta, niin juuri Kaarle XII: n historia on sellainen. Samalla hän mainitsee lähteinään herrojen Fabricen, Villelonguen ja Fierwillen muistelmat ynnä useiden silminnäkiäin kertomukset. Koska nämä kuitenkin eivät olleet nähneet kaikkea tai

olivat nähneet huonosti, niin myöntää hän erehtyneensä monestikin, tosin ei oleellisissa tosiasioissa, vaan verrattain mitättömissä jutuissa, joihin pikkumainen arvostelu oli halukkaasti iskenyt. Näitä erehdyksiään hän muka sitten oli korjaillut esitettyjen arvostelujen ja muistutusten mukaisesti, mikäli oli katsonut siihen syytä olevan, käyttämällä apunaan m.m. Adlerfeltin sotapäiväkirjaa ja Kaarlen rippi-isän Nordbergin historiateosta.

Suomalainen tutkija *J.R. Danielson* on ottanut tarkemmin selvitelläkseen Voltairein käyttämiä lähteitä ja menettelytapaa ja tuonut ilmi pääasiallisesti seuraavat seikat. [*J.R. Danielson*, Voltaire Kaarle XII: n historian kirjoittajana. Akateeminen väitöskirja, 1878.]

Oleskellessaan Englannissa 1727 Voltaire tapasi siellä Kaarle XII: n suosikin Turkissa, Holsteinin lähettilään *E.F. Fabricen*, ja tämä kertoi hänelle paljon mielenkiintoista Kaarlen vaiheista, jota Voltaire piti omituisimpana kaikista Euroopassa hallinneista ruhtinaista. Siitä sai Voltaire aiheen ryhtyä kirjoittamaan Kaarlen historiaa. Lisäksi hän teoksessaan ilmoittaa käyttäneensä lähteinään Ranskan lähettilästen *Fiervillen* ja *Croissyn*, herttuatar *Sarah Marlboroughin*, kenraali *Schulenburgin*, eversti *Villelonguen* y.m.m. tiedonantoja. Mutta lisäksi näkyy Voltaire, vaikkapa hän ei siitä itse suoranaisesti mainitse, hyvin runsaassa mitassa käyttäneen apunaan useita painettuja lähteitä. Sellainen suuri painettu lähde on Voltairille Danielsonin mukaan todistettavasti ollut varsinkin *M. de Limiersin* v. 1721 julkaistu kuusiosainen *Histoire de Suède sous le regne de Charles XII*, joka taas puolestaan enimmältä osaltaan, usein aivan sananmukaisesti, perustuu sen ajan hollantilaisten kuukauslehtien (*Lettres historiques* ja *Mercure historique et politique* y.m.) kertomuksiin, kuvauksiin ja tiedonantoihin.

Mutta myös useita muitakin kirjallisia, painettuja lähteitä näyttää Voltaire käyttäneen apunaan, ottaen niistä kaikenlaisia lisäpiirteitä, juttuja y.m.s. Sellaisia lisälähteitä näkyy olleen esim. erään *Robinsonin* muistelmateos, *Memoires, contenant l'état present de Suède* (Lontoo, 1718); *Jean Perryn* kirja Venäjän oloista, *Etat present de la Grande Russie* (1717), jossa tekijä – englantilainen insinööri, joka oli ollut Venäjällä tsaari Pietarin palveluksessa – kertoo kokemiaan ja näkemiään; Hannoverin lähettilään *Weberin* Venäjää koskevat muistelmat (*Memoires*, kaksi sarjaa, 1725); ranskalaisen matkailijan *de la Motrayen* matkakertomus *Voyages en Europe, Asie et Afrique* (Haagissa, 1727), jossa kerrotaan Kaarlen olosta Turkinmaalla, missä Motraye oli tutustunut Kaarleen; Limiersin teoksen ohella se näkyy olleen Voltairein toiseksi tärkein painettu lähde; edelleen *Jean Roussetin* kirja *Memoires du Regne de Catherine* (Haagissa 1728), y.m. pienempiä julkaisuja. Kun Voltairein käyttämissä lähteissä melkoisesti oli pieniä asiallisia virheitä, joiden todenperäisyyttä Voltaire ei voinut tarkistaa, jäivät ne enimmäkseen Voltaireinkin historiaan, jonka erikoisuutena muutenkin oli suuri paljous varsinkin Kaarle kuninkaan luonnetta kuvaavia juttuja. Voltairein historia eroaa kuitenkin edukseen kaikista lähteistään itsenäisen, taiteellisen kokoonpanonsa ja eloisan, loisteliaan tyylinsä puolesta. Hän käyttlee lähteitään kirjallisella aistilla ja runollisella vapaudella, valikoiden niistä semmoisia kohtia, jotka soveltuivat hänen tarkoituksiinsa ja tekivät hänen teoksensa huvittavaksi ja mielenkiintoiseksi, "suuren yleisön" kirjaksi.

"Kaarle XII: n historian" ensimmäinen osa painettiin Pariisissa 1729, mutta otettiin, painoluvasta huolimatta, takavarikkoon, koska se muka oli loukkaava Puolan kuninkaalle August II: lle. Voltaire painatti sen uudestaan Rouenissa ja kirjoitti siihen jatkoksi toisen osan. Koko teos oli sitten syksyllä 1731 saatavana Pariisin kirjakaupoissa ja saavutti pian tavattoman levikin ja suosion sekä käännettiin useille kielille, "melkein kaikille Euroopan kielille", kuten Voltaire itse kehuu, vastatessaan Kaarle XII: n edellämainitun sotapapin ja hovisaarnaajan Yrjö Nordbergin ankaraan arvosteluun. Yksin englantilaista käännöstä sanoo Voltaire ilmestyneen kahdeksan painosta. Saipa Voltaire teoksensa johdosta kiitoskirjeitäkin sen ajan kuuluisuuksilta (m.m. kardinaali Alberonilta).

Mutta ilmestyi arvostelijoitakin. V. 1732 julkaisi edellä mainittu tunnettu matkailija *de la Motraye* siitä muistutuksia (*Remarques*); samoin v. 1741 puolalainen kreivi Poniatowski, Kaarlen uskollinen seuralainen ja auttaja Turkissa (*Remarques*). Ankarin arvostelija oli vastamainittu Kaarle XII: n hovipappi *Nordberg*, joka v. 1740 oli ruotsiksi julkaissut lavean, mutta epätaiteellisen

Kaarle XII: n historian; se ilmestyi ranskaksi käännettynä 1748. Nordberg sanoi Voltairea m.m. "päävalehtelijaksi" (archimenter), joka muka lukemattomissa kohdissa lasketteli omiaan. Voltaire tietysti puolustelihe arvostelijoitaan vastaan, väittäen puhuvansa totta, joskaan ei kieltänyt pieniä erehdyksiäkin hänelle sattuneen. Paremmaksi vakuudeksi hän vetosi kuninkaallisen tuttavansa ja suosijansa, Puolan entisen kuninkaan, Lotringin herttuan Stanislaus Leszczynskin todistukseen, jonka kreivi de Tressan v. 1759 kirjallisesti kuninkaan puolesta antoi Voltairelle, ja jossa erityisesti vakuutetaan, että mikäli Stanislaus omakohtaisesti tunsi Voltairen kertomia asioita, ne kaikki olivat tosia, ikäänkuin Voltaire olisi itse ollut tapausten silminnäkijänä. Saamiensa muistutusten ja arvostelujen johdosta Voltaire, kuten jo edellä sanottiin, kuitenkin teki pienehköjä muutoksia, korjauksia, poistoja ja lisäyksiä myöhempiin painoksiin ja tarkisteli kertomustansa uusien tiedonantojen ja kirjallisten lähteiden perusteella. Mutta kun perinpohjaisempi korjaus olisi poistanut teoksesta paljon juuri sellaista, mikä sille antoi sen erikoisen viehätystyksen, jäi se tekemättä. Siten vuoden 1751 painos pysyi teoksen lopullisena muotona.

Voltairin "Kaarle XII: n historia" on tähän päivään saakka lukemattomine painoksineen ja lukuisine käänöksineen ollut historiallisen kirjallisuuden enimmäin luettuja teoksia. Sitä on melkoisen sattuvasti sanottu eräänlaiseksi historialliseksi romaaniksi, millä nimityksellä on tahdottu kuvata sen sekä esitystapaa että sisällyksen "romaanimaaisuutta". Voltaire onkin epäilemättä etusijassa tahtonut huvittaa ja jännittää lukijoitaan eikä ole tavoitellut yksinomaan tieteellistä historiallista totuutta. Hän on menetellyt aiheensa pitelyssä ja käsittelyssä pikemmin kaunokirjailijan kuin tieteellisen historiantutkijan tavoin. Mutta siitä huolimatta näyttää "Kaarle XII: n historia" kokonaisuudessaan katsottuna olevan verrattain tosipohjainen teos. Onpa esiintynyt ääniä, jotka väittävät ja todistelevat, että Voltairin teos lopultakin on toistaiseksi paras kaikista lukuisista Kaarle XII: n historioista, ainakin mitä tulee Kaarlen persoonan ja luonteen oikein käsittämiseen ja kuvaamiseen. Tosin varsinkin Ruotsissa ovat useat historiantutkijat suuresti epäilleet Voltairin teoksen lukuisten juttujen todenperäisyyttä, mutta lainaavat niitä silti perin runsaasti omiin teoksiinsa, jolleivät voi varmasti osoittaa Voltairin olevan väärässä. Samoin ovat tehneet muidenkin maiden historiantutkijat Kaarlestä ja hänen vaiheistaan puhuessaan. Niinpä Voltairin "Kaarle XII" on edelleen pysynyt alallansa ikäänkuin keskeisenä teoksena, jopa tyyliensä ja kokoonpanonsa puolesta "klassillisena" kirjana, jonka tenhopiiristä kriittinenkään historiantutkimus ei ole jaksanut ja voinut täysin vapautua.

* * * * *

Tietysti Voltairin teos jo itse aiheensa puolesta tarjoo mitä suurinta mielenkiintoa suomenkielisellekin lukijakunnalle – mainitaanhan siinä muuten Kaarlen yhteydessä usein Suomeakin. Ja kun meillä ei toistaiseksi ole suomen kielellä mitään laveampaa esitystä tuosta Pohjolan merkillisestä sankarikuninkaasta, joka tosin Suomelle aiheutti suunnattomia kärsimyksiä, niin soveltuu Voltairin teos – jolla samalla on oma yleisesti tunnustettu kirjallishistoriallinen arvonsa – hyvin sellaiseksi. Siinähan juuri tapaamme ne jutut ja kertomukset Kaarle kuninkaasta, joita ehkä olemme saaneet lukea erinäisistä historiallisista romaaneista, oppikirjoista y. m. teoksista. – Käännöksen loppuun on liitetty joukko selityksiä ja muistutuksia, joissa käsitellään erinäisiä Voltairin teoksen kohtia, asiavirheitä ja epäluotettavia juttuja. Kaikkiin epävarmoihin ja yleensä toisarvoisiin kohtiin ja tarinoihin ei ole katsottu olevan syytä puuttua. Apuna tässä on käytetty Danielsonin edellä mainittua väitöskirjaa, *Samuel E. Bringin* julkaisemaa teosta "Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död" y.m. lähteitä. Joitakin virheitä, kuten esim. nimien väärinkirjoituksia, on korjattu suorastaan jo itse tekstissä, ja erinäisiä selityksiä ja huomautuksia on liitetty heti asianomaisen sivun alle. – Käännös on tehty kokoelmassa "Bibliothèque Nationale" julkaistun, vv. 1909-11 painetun alkutekstin mukaan.

O.A.K.

ENSIMÄINEN OSA

ENSIMÄINEN KIRJA

Lyhyt Ruotsin historia Kaarle XII: een saakka. Hänen kasvatuksensa; hänen vihollisensa, Tsaari Pietari Aleksejevitchin luonne. Mielenkiintoisia yksityispiirteitä tästä ruhtinaasta ja Venäjän kansasta. Venäjä, Puola ja Tanska liittoutuvat Kaarle XII: tta vastaan.

Ruotsi ja Suomi ovat yhdessä kuningaskunta, jolla on laajuutta noin kaksisataa ranskalaista penikulmaa [vanha tiemitta, *lieue*, vaihteli pituudeltaan; tavallisesti noin 4 km (*lieue de poste*, postipenikulma)] ja pituutta kolmesataa. Etelästä pohjoiseen ulottuu se 55. leveysasteen paikkeilta aina 70. leveysasteeseen. Sillä on ankara ilmanala, vailla kevättä ja syksyä. Talvi vallitsee siellä yhdeksän kuukautta vuodessa; kesän helle seuraa siellä suoraan tavatonta kylmyyttä. Lokakuusta alkaen käy kaikki jäähän, eikä esiinny noita huomaamattomia vaihekausia, jotka muualla välittävät eri vuodenaikojä ja tekevät muutoksen mieluisemmaksi. Korvaukseksi on luonto tälle karulle ilmastolle suonut kirkkaan taivaan ja puhtaan ilman. Melkein alituisen auringonvalon lämmittämänä sen kesä tuottaa sangen lyhyessä ajassa kukkia ja hedelmiä. Talven pitkiä öitä taas sulostuttavat ruskotukset ja hämärät, joita kestää sitä kauemmin, mitä vähemmän aurinko loittonee Ruotsista. Kuutamoa taasen eivät mitkään pilvet pimennä, vaan maata peittävän lumen heijastus antaa sille lisäkirkkautta, jota vielä hyvin usein erityiset eläinradan hohteen tapaiset valoilmiot tehostavat, ja se tekee matkustamisen Ruotsissa yöllä yhtä helpoksi kuin päivälläkin. Laidunten puutteessa on karja siellä kooltaan pienempää kuin Euroopan eteläisemmissä maissa. Ihmiset sen sijaan ovat kookkaita; kirkas taivas antaa heille terveyttä, ilmaston ankaruus karkaisee heitä. He elävät kauan, jolleivät heikonna itseään väkijuomien ja viinien kohtuuttomalla nauttimisella, joita pohjoiset kansat näyttävät rakastavan sitä kiihkeämmin, mitä enemmän luonto on ne heiltä kieltänyt.

Ruotsalaiset ovat hyväryhtisiä, voimakkaita, ketteriä, tottuneita kestämään mitä rasittavimpia töitä, nälkää ja puutetta. He ovat synnynnäisiä sotilaita, täynnä uljuutta ja pikemmin urhoollisia kuin toimeliaita. Kauppaa, joka yksin voisi antaa heille sen mitä heidän maaltaan puuttuu, he ovat jo kauan lyöneet laimin eivätkä vielääkään hoida sitä kelpollisesti. Pääasiallisesti juuri Ruotsista, josta yhtä osaa vieläkin nimitetään Gootinmaaksi, arvellaan niiden goottilaislaumojen lähteneen liikkeelle, jotka muinoin tulvivat yli Euroopan, riistäen sen Rooman keisarikunnalta, joka oli viisisataa vuotta ollut sen vallitsija, tyranni ja lainsäätävä.

Pohjoismaat olivat siihen aikaan paljoo väkirikkaammat kuin meidän päivinämmme, koska niiden uskonto salli asukkaiden monivaimoisuuden avulla antaa valtiolle enemmän kansalaisia; naiset itse eivät tunteneet suurempaa häpeää kuin hedelmättömyyden ja joutilaisuuden. Ollen yhtä työteliäitä ja rotevia kuin heidän miehensä he sekä aikaisemmin että kauemmin kykenivät äidin tehtäviin. Mutta nykyään on Ruotsilla yhdessä sille vielä jääneen Suomen osan kanssa vain neljä miljoonaa¹ asukasta. Maa on karua ja köyhää. Skoone on ainoa maakunta, jossa kasvaa vehnää. Koko maassa ei ole enempää kuin yhdeksän miljoonaa livreä hopearahaa. Yleinen pankki, joka on vanhin Euroopassa, perustettiin sinne välttämättömyyden pakosta, koska maksut suoritettiin kupari- ja rautarahalla, mikä suuresti vaikeutti rahaliikettä.

Ruotsi oli vapaa maa 14. vuosisadan keskivaiheille saakka. Tänä pitkänä ajanjaksona sen hallitustapa vaihtui useita kertoja, mutta kaikki nuo vaihdokset tapahtuivat vapauden hyväksi. Ylimmällä viranomaisella oli kuninkaan nimi, mikä arvo eri maissa liittyy perin erilaisiin

¹ Tässä Voltaire liioittelee, nähtävästi käyttämänsä lähteen mukaan, Ruotsin ja Suomen sekä entistä että silloista väkilukua. Todellisuudessa se lienee v. 1730 ollut pari miljoonaa. Muutenkin Voltairin esityksessä on, kuten asiantunteva lukija huomaa, kohtia, jotka eivät ole oikein todenmukaisia.

valtuuksiin. Ranskassa ja Espanjassa se tarkoittaa rajatonta valtaa, Puolassa, Ruotsissa ja Englannissa vapaavaltion esimiestä. Ruotsin kuninkaat eivät mahtaneet mitään ilman senaattia,² ja senaatti taas oli usein kokoontuvien valtiosäätyjen alainen. Kansan edustajina näissä suurissa kokouksissa olivat aatelismiehet, piispat ja kaupunkien edusmiehet; myöhemmin päästettiin mukaan myös talonpojat, tuo muutoin oikeudettomasti halveksittu kansanosa, joka melkein kaikkialla muualla pohjoismaissa on orjan asemassa.

Vuoden 1492³ vaiheilla tämä vapaudesta niin arka kansa, joka vielä nytkin on ylpeä siitä, että se kolmetoista vuosisataa sitten nöyryytti Rooman,⁴ joutui naisen ja ruotsalaisia heikomman kansan ikeen alle.

Valdemarin tytär Margareeta, Pohjolan Semiramis, Tanskan ja Norjan kuningatar, valloitti Ruotsin väkivallalla ja viekkauksella ja muodosti näistä kolmesta laajasta valtiostaan yhden ainoan kuningaskunnan. Hänen kuoltuaan Ruotsia raatelivat kansalaissodat; se pudisti yltään Tanskan ikeen ja otti sen taas takaisin; sillä oli vuoroin kuninkaita, vuoroin valtionhoitajia. Kaksi tyrannia sorti sitä hirmuisella tavalla vuoden 1520 vaiheilla: toinen oli Tanskan kuningas Kristian II, hirviö täynnä paheita, vailla yhtään ainoaa hyvettä; toinen oli Upsalan arkkipiispa, valtakunnan primas, yhtä julma kuin Kristian. Yksissä neuvoin nämä eräänä päivänä vangituttivat Tukholman pormestarit ja neuvosherrat ynnä 94 senaattoria ja teloituttivat heidät sillä tekosyyllä, että muka paavi oli julistanut heidät pannaan, koska olivat puolustaneet valtion oikeuksia arkkipiispaa vastaan.

Sillaikaa kun nämä kaksi miestä, jotka sorronhalu oli yhdistänyt, mutta saaliin jako jälleen riitaannutti, harjoittivat mitä tyrannimaisinta hirmuvaltiutta ja julminta kostoa, muutti uusi tapaus pohjoismaiden olotilan.

Kustaa Vaasa, maan vanhoista kuninkaista polveutuva nuori mies, astui esiin Taalainmaan metsien syvyydestä, missä hän oli piileskellyt, ja vapautti Ruotsin. Hän oli niitä suuria henkiä, joita luonto niin harvoin luo, ja hänellä oli kaikki ihmisten hallitsemiseen tarpeelliset ominaisuudet. Edullinen ulkomuoto ja ylevä olemus hankki hänelle puoluelaisia kaikkialla, missä hän näyttäytyi. Hänen kaunopuheisuutensa, jolle jalo ilme antoi tehoa, oli sitä vaikuttavampi, kuta yksinkertaisempi se oli. Hänen neronsa ryhtyi tehtäviin, joita arkinen ihminen pitää uhkarohkeina, mutta jotka suurten miesten silmissä näyttävät vain uskaliaita; hänen väsymätön uljuutensa saattoi ne onnistumaan.

Hän oli peloton ja samalla varovainen, lempeäluontoinen keskellä julmaa aikaa ja lopuksi siinä määrin hyveellinen kuin puoluepäällikkö yleensä voi olla.

Kustaa Vaasa oli ollut Kristianilla panttivankina ja pidetty vankeudessa vastoin kansainvälistä oikeutta. Karattuaan vankilasta hän oli talonpojan valepuvussa harhaillut Taalainmaan vuorija metsäseuduissa. Täällä hänen oli ollut pakko työskennellä vaskikaivoksissa elääksensä ja piiloutuaksensa. Näihin maanalaisiin olopaikkoihin hautautuneena hän uskalsi unelmoida tyrannin syöksemistä valtaistuimelta. Hän ilmaisi itsensä talonpojille; he näkivät hänessä korkeampaa rakennetta olevan miehen, jota kohtaan tavalliset ihmiset uskoivat tuntevansa luontaista alistumista; vähässä ajassa hän näistä metsäläisistä teki kelpo sotamiehiä. Hän kävi Kristianin ja arkkipiispan kimppuun, voitti heidät monesti ja karkoitti heidät Ruotsista. Syystä kyllä säädyt nyt valitsivat hänet sen maan kuninkaaksi, jonka vapauttaja hän oli.

Tuskin oli hän saanut valtaistuimen vankasti haltuunsa, kun ryhtyi tehtävään, joka oli vaikeampi kuin maiden valloittaminen. Valtion todelliset tyrannit olivat piispat, jotka omistaessaan melkein kaikki Ruotsin rikkaudet käyttivät niitä alamaisten sortamiseen ja sotiakseen kuninkaita vastaan. Tämä mahti oli sitä pelottavampi, kun kansan tietämättömyys oli sen pyhittänyt. Hän rankaisi nyt katolista uskontoa sen pappien rikkomusten vuoksi; vajaassa kahdessa vuodessa hän muutti Ruotsin

² Senaatilla tässä kuten kaikkialla jäljempänäkin Voltaire tarkoittaa Ruotsin valtakunnanneuvostoa (valtaneuvostoa) ja senaattoreilla Ruotsin valtakunnanneuvoston jäseniä (valtaneuvoksia).

³ Voltaire tarkoittaa n.s. Kalmarin unionia, joka tehtiin jo v. 1397.

⁴ Tarkoittaa länsigoottien kuninkaan Alarikin retkeä Italiaan ja Rooman valloitusta (v. 410).

luterilaiseksi, pikemminkin valtiotaitonsa etevämmyyden kuin hallitsijavaltansa avulla. Valloitettuaan siten tämän kuningaskunnan, kuten hänen oli tapana sanoa, tanskalaisilta ja papistolta, hän hallitsi sitä onnellisesti ja yksinvaltiaasti aina 70. ikävuoteensa saakka ja kuoli kunnian loisteessa, jättäen valtaistuimelle sukunsa ja uskontonsa.

Hänen jälkeläisiään oli se Kustaa Aadolf, jota mainitaan myös Kustaa Suuren nimellä. Tämä kuningas valloitti Inkerinmaan, Liivinmaan, Bremenin, Werdenin, Wismarin ja Pommerin, puhumattakaan yli sadasta Saksan paikkakunnasta, jotka Ruotsi luovutti takaisin hänen kuoltuaan. Hän järkytti Ferdinand II: n valtaistuinta, hän suojeli Saksan luterilaisia, saaden siinä tukea itse Rooman vehkeistä, koska se pelkäsi enemmän keisarin kuin kerettiläisyyden mahtavuutta. Hän se voitoillaan silloin vaikutti Itävallan hallitsijasuvun nöyryyttämiseen, vaikkakin kunnia mainitusta tehtävästä on annettu kardinaali Richelieuille, joka osasi taidon hankkia itselleen kiitoksen, sillä aikaa kun Kustaa tyytyi suorittamaan suuria tekoja. Hän oli jo aikeessa siirtää sodan Tonavalle saakka ja kenties syöstä keisarin valtaistuimelta, kun hän sai surmansa, 37 vuoden ikäisenä, Lützenin taistelussa, jossa hän löi Wallensteinin, vieden hautaan muassaan nimen "suuri", Pohjolan kaipauksen ja vihollistensa kunnioituksen.

Hänen tyttärensä Kristiina, harvinaisen lahjakas nainen, piti parempana keskustella oppineiden kanssa kuin hallita sellaista kansaa, joka harrasti vain sota-asioita. Hän sai yhtä paljon mainetta valtaistuimesta luopumisella kuin hänen esi-isänsä aikoinaan sen valloittamisella ja vakaannuttamisella. Protestantit ovat mustanneet ja parjanneet häntä, ikäänkuin ihmisellä ei voisi olla suuria avuja Lutheriin uskomattakin, ja paavit riemuitsivat liiaksikin tuon naisen kääntymyksestä, joka kuitenkin etusijassa oli filosofi. Hän vetäytyi Roomaan, viettäen lopun elämänsä taiteiden keskellä, joita hän rakasti ja joiden vuoksi oli 27-vuotiaana luopunut kuningaskunnasta.

Ennen luopumistaan hän sai Ruotsin säädyn valitsemaan hänen sijaansa hänen serkkunsa Kaarle Kustaan, kymmenennen tätä nimeä, pfalzkreivin ja Zweibrückenin herttuan pojan. Tämä kuningas lisäsi Kustaa Aadolfin valloituksiin useita uusia. Ensiksi hän vei sotajoukkonsa Puolaan ja voitti kuuluisan Varsovan taistelun, jota kesti kolme päivää. Sitten hän kauan aikaa kävi menestyksellistä sotaa tanskalaisia vastaan, piiritti heidän pääkaupunkiaan, yhdisti Skånen Ruotsiin ja vakaannutti, ainakin vähäksi aikaa, Slesvigin omistamisen Holsteinin herttualle. Vihdoin, saatuaan kokea vastoinkäymisiä ja tehtyään rauhan vihollistensa kanssa, hän kohdisti kunnianhimonsa omiin alamaisiinsa. Hän aikoi saada Ruotsissa voimaan rajattoman kuningasvallan,⁵ mutta kuoli jo 37 vuoden iässä kuten suuri Kustaakin, ennenkuin oli voinut viedä loppuun tätä itsevaltiuden työtä, jonka hänen poikansa Kaarle XI sitten saattoi päätökseen.

Kaarle XI, sotilas kuten kaikki hänen esi-isänsä, oli omavaltaisempi kuin he. Hän otti vallan senaatilta, joka nyt julistettiin kuninkaan senaatiksi, oltuaan ennen valtakunnan senaatti. Hän oli säästeliäs, toimelias, ahkera, niin häntä olisi rakastettu, jollei hänen itsevaltiutensa olisi saattanut hänen alamaisiansa tuntemaan pelkoa häntä kohtaan.

Hän nai v. 1680 Ulriikka Eleonooran, Tanskan kuningas Fredrik III: n tyttären, hyväavuisen prinsessan, joka olisi ansainnut suurempaakin luottamusta kuin hänen puolisonsa hänelle osoitti. Tästä avioliitosta syntyi kuningas Kaarle XII, kenties merkillisin mies, mikä koskaan on elänyt maan päällä. Hänessä näet yhtyivät esivanhempiansa kaikki suuret avut, eikä hänellä ollut muuta vikaa tai muuta onnettomuutta kuin se että hänellä oli ne kaikki liian pitkälle kehittyneinä. Juuri hänestä on tässä aikomus kertoa sikäli kuin on saatu hänen henkilöllisyyttään ja tekojansa koskevia varmoja tietoja.

Ensimmäinen kirja, joka annettiin hänen luettavakseen, oli Samuel Puffendorfin teos, josta hänen tuli ajoissa oppia tuntemaan sekä omat valtionsa että naapuriansa maat. Pian hän oppi saksankielen, jota sitten puhui aina yhtä hyvin kuin äidinkieltänsä. Seitsenvuotiaana hän jo osasi pidellä hevosta. Rasittavat harjoitukset, joihin hän oli mieltynyt ja jotka ilmaisivat hänen sotalaisia taipumuksiaan,

⁵ Kaarle X ei kuollessaan ollut tehnyt rauhaa vihollistensa kanssa eikä pyrkinyt rajattomaan kuningasvaltaan.

karkaisivat ja voimistuttivat jo varhain hänen ruumiinrakennustaan, niin että se voi kestää vaivoja ja rasituksia, joihin hänen luonteensa veti häntä.

Vaikkakin hän lapsena oli hellämielinen, oli hän samalla tavattoman itsepäinen. Ainoa keino taivuttaa häntä oli hänen kunnianhimonsa kiihoittaminen; kunnia oli se sana, jolla hänet sai suostumaan kaikkeen. Hän tunsu vastenmielisyyttä latinaa kohtaan, mutta heti kun hänelle sanottiin, että Puolan ja Tanskan kuninkaat ymmärsivät sitä, hänkin oppi sitä pian ja siinä määrin, että myöhemminkin elämässään kykeni sitä puhumaan. Samaa keinoa käyttämällä koetettiin saada hänet oppimaan ranskaa, mutta hän väitti itsepäisesti, ettei hän koskaan elämässään aikonut käyttää mainittua kieltä, eipä edes Ranskan lähettilästen kanssa, jotka eivät mitään muuta kieltä osanneet.

Niin pian kuin hän oli jossakin määrin perehtynyt latinaan, annettiin hänen kääntää Quintus Curtiusta; hän tunsikin tätä kirjaa kohtaan mieltymystä, jonka vaikutti paljoa enemmän sen sisältö kuin sen tyyli. Kun opettaja, joka selitti hänelle tätä kirjailijaa, kysyi häneltä, mitä hän ajatteli Aleksanterista, vastasi prinssi: "Tahtoisinpa tulla hänen kaltaisekseen." – "Mutta", sanottiin hänelle, "hän pääsi vain kolmenkymmenen kahden vuoden ikäiseksi". – "Ah", virkkoi prinssi, "eikö siinä ole ikää kylliksi sille, joka on valloittanut kuningaskuntia". Näitä vastauksia ei jätetty saattamatta hänen isänsä, kuninkaan, tietoon, joka huudahti: "Kas siinä lapsi, josta tulee enemmän kuin minusta ja joka menee pitemmälle kuin suuri Kustaa." – Eräänä päivänä hän kuninkaan huoneessa katseli huvikseen kahta maantieteellistä karttaa, joista toinen esitti erästä turkkilaisten keisarilta valloittamaa Unkarin kaupunkia, toinen taas Liivinmaan pääkaupunkia Riikaa, minkä maakunnan ruotsalaiset olivat jo sata vuotta sitten valloittaneet. Unkarilaisen kaupungin karttapiirroksen alle oli kirjoitettu Jobin kirjasta otetut sanat: "Herra antoi, herra otti, kiitetty olkoon Herran nimi!" – Luettuaan nuo sanat nuori prinssi otti heti liidun ja kirjoitti Riian asepiirroksen alle: "Jumala antoi sen minulle, perkele ei voi sitä minulta ottaa." [Kaksi Ruotsissa ollutta Ranskan lähettilästä on kertonut minulle tämän tapauksen. – *Voltairen huomautus.*]

Sitten tuo hillitön luonne jo hänen lapsuutensa vähäpäisimmissäkin teoissa toi monesti ilmi piirteitä, jotka ovat ominaisia harvinaisille hengille ja antavat aavistaa, mitä heistä kerran tulee.

Yksitoista-vuotiaana hän kadotti äitinsä. Tämä ruhtinatar kuoli, niin väitetään, sairauteen, jonka hänelle oli tuottanut hänen puolisonsa menettelyn aiheuttama murhe ja ne ponnistukset, joilla hän oli koettanut sitä peitellä. Kaarle XI oli näet suurelta osalta alamaisiaan riistänyt heidän omaisuutensa eräänlaisen oikeusistuimen avulla, jolla oli nimenä Selvityskamari.⁶ Suuri joukko tämän kamarin häviöön saattamia kansalaisia, aatelismiehiä, kauppiaita, tilanomistajia, leskiä ja orpoja täytti Tukholman kadut ja kokoontui joka päivä linnan portille päästämään ilmoille hyödyttömiä valituksiaan. Kuningatar avusti noita onnettomia kaikella omaisuudellaan. Hän antoi heille rahansa, jalokivensä, huonekalunsa, jopa pukunsakin. Kun hänellä ei enää ollut mitään annettavaa, heittäytyi hän itkien puolisonsa jalkoihin, rukoillen häntä säälimään omia alamaisiaan. Mutta kuningas vastasi hänelle tylästi: "Rouva, me olemme ottaneet Teidät puolisoiksemme antamaan meille lapsia eikä antamaan meille neuvoja." – Tästä lähtien kerrotaan hänen kohdelleen kuningatarta ankaruudella, joka joudutti hänen kuolemaansa.

Kuningas kuoli neljä vuotta myöhemmin 42 vuoden ikäisenä, hallittuaan 37 vuotta, juuri kun Saksan valtakunta, Espanja ja Hollanti toiselta puolen ja Ranska toiselta olivat jättäneet riitansa hänen ratkaistavakseen ja hän jo oli ryhtynyt välittämään rauhaa näiden valtojen kesken.

Hän jätti viisitoista-vuotiaalle pojalleen perinnöksi ulkonaisesti lujan ja kunnioitetun valtaistuimen, köyhät, mutta sotaisat ja kuuliaiset alamaiset ja kykenevien ministerien hoitamat rahasiat hyvässä kunnossa.

Valtaistuimelle noustessaan Kaarle XII ei ainoastaan ollut Ruotsin ja Suomen rajaton ja rauhallinen valtiasta, vaan hän hallitsi myös Liivinmaata, Karjalaa ja Inkerinmaata; hän omisti lisäksi

⁶ Tarkoittaa Kaarle XI: n toimeenpanemaa suurta reduktсионia eli aatelistäänitysten peruutusta, jota valvoi erityinen reduktсионitoimikunta.

Wismarin ja Viborgin ynnä Rügenin ja Saarenmaan saaret, lisäksi kauneimman puolen Pommeria sekä Bremenin ja Werdenin herttuakunnan. Kaikki nämä esi-isien valloitukset olivat pitkällisen omistuksen johdosta ja Münsterin ja Olivan juhlallisten – ruotsalaisten aseiden aiheuttaman pelon ylläpitämien – rauhansopimusten voimasta lujasti hänen kruununsa hallussa. Hänen isänsä välityksellä alettu Rijswijkin rauha saatiin päätökseen pojan avulla. Siten hän heti hallituksensa alussa esiintyi Euroopan rauhanvälittäjänä.

Ruotsin lakien mukaan tulee kuningas viidentoista vanhana täysikäiseksi. Mutta kaikessa omavaltainen Kaarle XI määräsi jälkisäädöksessään poikansa tulemaan täysikäiseksi vasta kahdeksantoista-vuotiaana.⁷ Tällä määräyksellään hän suosi äitinsä – Holsteinin prinsessan Hedvig Eleonooran, Kaarle X: n lesken – kunnianhimoisia suunnitelmia. Tämän ruhtinattaren julistutti hänen poikansa, kuningas, hänen pojanpoikansa, nuoren kuninkaan, holhoojaksi ja valtakunnan hallitsijattareksi yhdessä viiden korkean virkamiehen neuvoston kanssa.

Hallitsijatar oli jo poikansa Kaarle XI: n hallitessa ottanut osaa valtion asioihin. Hän oli jo iäkäs, mutta hänen kunnianhimonsa, joka oli suurempi kuin hänen voimansa ja neronsa, saattoi hänet toivomaan, että hän vielä kauan saisi nauttia vallan makeutta pojanpoikansa ollessa kuninkaana. Sentähden hän niin paljon kuin mahdollista loitonsi tätä hallitustoimista. Nuori prinssi kulutti aikansa metsästyksellä tai sotaväen katselmuksilla; joskus hän itse otti osaa joukkojen harjoituksiin. Moiset huvitukset näyttivät olevan vain luonnollisena seurauksena hänen ikä kautensa vilkkaudesta. Hänen käytöksessään ei ilmennyt mitään sellaista, joka olisi voinut saattaa hallitsijattaren levottomaksi; päinvastoin oli ruhtinatar hyvillään siitä, että muka moisten harjoitusten suomat huvitukset tekisivät pojan kykenemättömäksi mihinkään vakavaan toimintaan, joten hän saisi hallita sitä kauemmin.

Eräänä marraskuun päivänä, samana vuonna, jona hänen isänsä oli kuollut, hän piti useiden rykmenttien katselmusta, seurassaan valtaneuvos Piper. Kuningas näytti vaipuneen syviin mietteisiin. "Rohkenenko tiedustaa", sanoi Piper hänelle, "mitä Teidän Majesteettinne miettii niin vakavasti?" – "Ajattelen", vastasi prinssi, "tuntevani, että olen kyllin arvokas johtamaan näitä kelpo miehiä, ja tahtoisin etteivät enemmän he kuin minäkään olisi naisen käskettävissä". – Piper käytti heti tilaisuutta onnensa ja menestyksensä turvaamiseen. Hänellä itsellään ei ollut kyllin arvovaltaa uskaltaakseen ryhtyä niin vaaralliseen yritykseen kuin hallitsijattaren poistamiseen vallasta ja kuninkaan julistamiseen täysikäiseksi. Niinpä hän esittikin tämän tehtävän kreivi Aksel Sparrelle, joka oli tulinen mies ja halusi päästä korkeampaan asemaan. Sparre uskoi häntä, otti kaikki huolekseen ja puuhasi kuitenkin vain Piperin hyväksi. Holhoojahallituksen neuvosherrat saatiin pian asian puolelle, sillä he tiesivät, että he jouduttaessaan suunnitelman perille viemistä samalla voittaisivat kuninkaan suosion.⁸

Niinpä he menivät miehissä kuningattaren luo esittämään ehdotustaan. Tämä ei ollut odottanut moista julistusta. Valtiosäädty olivat silloin koossa, ja holhoojahallituksen jäsenet esittivät niille asian. Yksikään ääni ei noussut vastustamaan. Kysymys kehittyi edelleen niin nopeasti, ettei sitä mikään voinut pidättää. Jo kolmen päivän kuluttua siitä, kun Kaarle XII oli toivonut saavansa hallita, säädty siirsivät hallituksen hänelle.

Kuningattaren mahti ja arvovalta loppui heti. Hän vietti sittemmin yksityiselämää, joka sopi paremmin hänen iälleen kuin luonteelleen. Kuningas kruunattiin seuraavan joulukuun 24 päivänä. Hän saapui Tukholmaan ratsastaen hopeakenkäisellä raudikolla, valtikka kädessä ja kruunu päässä, koko kansan riemuhuutojen kaikuessa, joka aina palvoo kaikkea uutta ja suurin toivein tervehtii jokaista nuorta ruhtinasta.

Upsalan arkkipiispalla oli oikeus toimittaa voitelu ja kruunaus; se onkin hänellä miltei ainoa etuoikeus enää jällellä niistä monista, joita hänen edeltäjänsä olivat itselleen anastaneet. Voideltuaan

⁷ Oikeammin kuningas tuli Ruotsissa juuri lain mukaan täysikäiseksi 18-vuotiaana.

⁸ Danielsonin mukaan ("Voltaire Kaarle XII: n historian kirjoittajana") Kaarlen ja Piperin keskustelu naisen (isoäidin) vallasta, samoin kuin monet muutkin teoksen tarinat ja jutut lienevät pantavat Voltairen tiliin. Samoin Sparren osuus ja täysikäisyyden julistaminen.

prinssin tavanomaisin menoin hän piti nyt käsissään kruunua pannakseen sen hänen päähänsä, mutta Kaarle tempasi sen arkkiepiispan käsistä ja kruunasi itse itsensä, katsellen ylpeästi kirkonmiestä. Väkijoukko, johon kaikinainen suuruuden näkö vaikuttaa valtavasti, osoitti remuavaa suosiotaan kuninkaan teon johdosta. Vieläpä nekin, jotka enimmin olivat saaneet huokailla hänen isänsä mielivallan alla, viehättyivät ylistämään tuota pojan rohkeutta, joka oli enteenä heidän vastaisesta orjuudesta.⁹

Yksinvaltiaaksi päästyään Kaarle antoi luottamuksensa ja valtion asiain johdon valtaneuvos Piperille, josta kohta tuli hänen pääministerinsä, joskin itse nimi häneltä puuttui. Muutamia päiviä myöhemmin kuningas korotti hänet kreiviksi, – Ruotsissa hyvin korkea arvo eikä mikään tyhjä arvonimi, joka voidaan ottaa muutta mutkitta kuten Ranskassa.

Kuninkaan hallituksen alkuaika ei synnyttänyt hänestä mitään suosiollista käsitystä; näytti siltä kuin hän olisi ollut enemmän kärsimätön kuin arvollinen hallitsijaksi pääsemään. Tosin hänellä ei ollut mitään vaarallisia taipumuksia, mutta hänen menettelyssään näkyi kuitenkin pelkkää nuoruuden intoilua ja itsepäisyyttä. Hän näytti huolimattomalta ja korskealta. Hovissa olevat vieraat lähettiläät pitivät häntä jopa vallan keskinkertaisena kykynä ja kuvailivat hänet sellaiseksi hallitsijoilleen. Ruotsissa oli hänestä sama käsitys. Kukaan ei tuntenut hänen luonnettaan; hän itsekään ei tuntenut sitä, ennenkuin myrskyt, jotka äkkiä puhkesivat pohjoismaissa, soivat hänen piileville lahjoilleen tilaisuuden kehittyä.

Kolme mahtavaa ruhtinasta, tahtoen käyttää hyväkseen hänen tavatonta nuoruuttaan, suunnitteli miltei samanaikaisesti hänen tuhoaan. Ensimmäinen oli Tanskan kuningas Fredrik IV, hänen serkkunsa; toinen oli Saksin vaaliruhtinas, Puolan kuningas August; kolmas ja vaarallisin oli Venäjän tsaari Pietari Suuri. On tarpeellista ensin selvittää näiden sotien alkuaie, jotka ovat saaneet aikaan niin suuria mullistuksia, ja alottaa Tanskasta.

Kaarle XII: n kahdesta sisaresta vanhempi oli naimisissa Holsteinin herttuan, urhoollisen ja lempeämielisen nuoren ruhtinaan kanssa. Tanskan kuninkaan ahdistamana herttua puolisoineen saapui Tukholmaan heittäytymään kuninkaan turviin ja pyytämään häneltä apua, koska hän ei ainoastaan ollut lanko vaan myös sellaisen kansan kuningas, joka leppymättömästi vihasi tanskalaisia.

Holsteinin vanha suku, joka polveutuu Oldenburgeista, oli valittuna päässyt Tanskan valtaistuimelle v. 1449. Pohjolan kaikki kuningaskunnat olivat silloin vaalivaltioita; Tanska niistä pian muuttui perittäväksi. Eräs sen kuninkaista, nimeltä Kristian III, osoitti veljeään Aadolfia kohtaan sellaista hellyyttä tai hienotunteisuutta, jollaista ei liioin tavata ruhtinasten kesken. Hän ei tahtonut jättää veljeään ilman ruhtinaskuntaa, mutta hän ei voinut paloitella omaa valtiotaan. Niinpä hän omituisella sopimuksella jakoi tämän kanssa Holstein-Gottorpin ja Slesvigin herttuakunnat, määräten Aadolfin jälkeläiset vastedes hallitsemaan Holsteinia yhdessä Tanskan kuningasten kanssa. Molempien herttuakuntain tuli kuulua heille yhteisesti, eikä Tanskan kuningas saanut tehdä Holsteinissa mitään muutoksia herttuaa kuulematta, eikä herttua puolestaan kuninkaan suostumuksetta.

Tämä kummallinen yhteys, jollaisesta kuitenkin jo oli nähty esimerkki samassa suvussa muutamien vuosien aikana, oli sitten miltei 80 vuotta alituisten riitojen aiheena tanskalaisen ja holstein-gottorpilaisen sukuhaaran kesken. Kuninkaat näet koettivat aina sortaa herttuoita ja herttuat taas päästä riippumattomiksi. Viimeiselle herttualle oli sellainen yritys maksanut sekä vapauden että hallitusvallan. Molemmat hän oli saanut takaisin v. 1689 Altonan neuvotteluissa Ruotsin, Englannin ja Hollannin välityksellä, jotka olivat taanneet sopimuksen toimeenpanon. Mutta koska ruhtinasten välinen sopimus useinkaan ei ole muuta kuin välttämättömyyteen alistumista siihen asti kunnes vahvempi voi masentaa heikomman, niin nytkin riita leimahti kiihkeämpänä kuin koskaan ennen Tanskan uuden kuninkaan ja nuoren herttuan välillä. Herttuan ollessa Tukholmassa

⁹ Kruunauksen kuvaus nähtävästi osaksi Voltairen omaa keksintöä. Arkkipiispa lienee näet tiennyt asiasta jo edeltäkäs, sillä uusi kruunaustapa oli määrätty jo ennakkolta.

tanskalaiset jo ryhtyivät vihollisuuksiin Holsteinin alueella ja liittyivät salaisesti Puolan kuninkaaseen, nöyryyttääkseen itse Ruotsin kuninkaan.

Fredrik August, Saksin vaaliruhtinas, jota ei abbé de Polignacin kaunopuheisuus ja valtiotaito eikä Augustin kilpailijan Contin prinssin suuret avut olleet voineet estää tulemasta kaksi vuotta aikaisemmin valituksi Puolan valtaistuimelle, oli tunnettu yhtä paljon tavattomista ruumiinvoimistaan kuin urhoollisuudestaan ja hienosta aististaan ja käytöksestään.

Hänen hovinsa oli Euroopan loistoin Ludvig XIV: n hovin jälkeen. Ei koskaan ole ollut ruhtinasta, joka olisi ollut ylevämielisempi ja anteliaampi ja osannut niin viehättävästi tarjota lahjansa. Hän oli ostanut puolet Puolan aateliston äänistä ja saanut toisen puolen väkisin saksilaisen sotajoukon marssittamisella maahan. Hän arveli vastakin tarvitsevansa joukkojansa, pysyäkseen vankemmin valtaistuimella, mutta niiden pitämiseen Puolassa tarvittiin jokin tekosyy. Niinpä hän määräsi ne hätyyttämään Ruotsin kuningasta Liivinmaalla, seuraavain asiain johdosta.

Liivinmaa, Pohjolan kaunein ja viljavin maakunta, oli muinoin kuulunut Saksalaiselle ritarikunnalle. Venäläiset, puolalaiset ja ruotsalaiset olivat sittemmin kiistelleet sen omistamisesta. Ruotsi oli sen anastanut melkein sata vuotta sitten, ja se oli vihdoin juhlallisesti luovutettu sille Olivan rauhassa.

Kuningas Kaarle XI ei alamaaisiansa kohtaan osoittamassaan ankaruudessa ollut suinkaan säästänyt liiviläisiääkään. Hän oli riistänyt heiltä heidän etuoikeutensa ja osan heidän perintötiluksiaan. Liivin aatelisto lähetti Patkulin, joka surkealla kuolemallaan sittemmin saavutti surullisen kuuluisuuden, saattamaan maakunnan valitukset valtaistuimen eteen. Hän haastoi hallitsijalleen kunnioittavasti, mutta samalla voimakkaasti ja sillä miehekkäällä kaunopuheisuudella, jonka onnettomuus rohkeuteen yhtyneenä puhujalle antaa. Mutta kuninkaat katsovat moisia julkisia puheita liiankin usein vain tyhjiksi juhlamenoiksi, joita on tapana suvaita, niistä sen enempää välittämättä. Kuitenkin Kaarle XI, joka osasi teeskennellä, milloin ei jättäytynyt vihastuksensa valtaan, taputti lempeästi Patkulia olalle sanoen: "Te olette puhunut isänmaanne puolesta kelpo miehen tavoin. Minä kunnioitan Teitä siitä. Jatkakaa!" – Mutta muutamia päiviä myöhemmin hän antoi julistaa Patkulin syypääksi majesteettirikokseen ja tuomita sellaisena kuolemaan. Patkul, joka oli piiloutunut, pakeni tiensä. Hän vei suuttumuksensa Puolaan ja pääsi siellä kuningas Augustin puheille. Kaarle XI oli kuollut, mutta Patkulin tuomio ja tämän viha pysyivät voimassa. Hän esitti Puolan hallitsijalle, miten olisi helppoa valloittaa Liivinmaa: sen väestö oli muka epätoivoissaan valmis pudistamaan yltänsä Ruotsin ikeen, ja kuninkaana oli lapsi, joka oli kykenemätön puolustamaan itseään.

Tämän kehoituksen otti mieluisasti korviinsa sellainen ruhtinas, jota moinen valloitus oli jo kauan houkutelut. Kruunajaisissaan oli August luvannut tehdä kaikkensa voittaakseen takaisin ne maakunnat, jotka Puola oli kadottanut. Hän arveli nyt hyökkäämällä Liivinmaahan voivansa miellyttää puolalaisia ja lujentaa valtaansa; mutta hän pettyi kummassakin luulossaan, niin todenmukaisilta kuin ne hänestä näyttivätkin. Kohta olikin kaikki valmista äkilliseen hyökkäykseen; ei katsottu edes tarpeelliseksi turvautua sodanjulistuksen tyhjään muodollisuuteen tai manifestiin. – Samaa aikaan sakenivat pilvet myös Venäjän taholta. Sen silloinen hallitsija ansaitsee jälkimaailman huomion.

Pietari Aleksejevitch, Venäjänmaan tsaari, oli jo saanut pelottavan nimen sillä taistelulla, jossa hän oli voittanut turkkilaiset v. 1697, ja Asovin valloituksella, joka avasi hänelle Mustanmeren herruuden. Mutta hän tahtoi hankkia "suuren" nimen paljoa hämmästyttävämmillä teoilla kuin voitoilla. Moskovan valta eli Venäjä käsitti jo tällöin pohjoisosan Aasiaa ja Eurooppaa, ulottuen Kiinan rajoilta Puolan ja Ruotsin tienoille saakka, 1,500 penikulman laajuisena. Mutta tämä ääretön maa oli ennen tsaari Pietaria melkein tuntematon muulle Euroopalle; moskovalaiset olivat vähemmän sivistyneitä kuin meksikolaiset Cortezin valloitusretkien aikana. Ollen jo synnyltään yhtä raakojen herrain orjia kuin he itsekin olivat, he olivat vajonneina tietämättömyyteen, kaikkien taiteiden puutteeseen ja edes tuntematta näitä puutteita, mistä oli seurauksena kaiken teollisuuden lamaannus. Vanha, pyhänä pidetty laki kielsi kuolemanrangaistuksen uhalla lähtemästä maasta ilman patriarkan

suostumusta. Tämä laki joka oli säädetty ehkäisemään heiltä tilaisuutta ikeensä painon tuntemiseen, miellyttikin tuota kansaa, joka tietämättömyytensä ja kurjuutensa pohjattomuudessa halveksi kaikkea liikeyhteyttä vieraiden kansain kera.

Moskovalaisten ajanlasku alkoi maailman luomisesta. Viime vuosisadan alussa he jo laskivat 7207 vuotta, kykenemättä lähemmin selvittämään tämän laskutavan syntyä. Heidän vuotensa ensimmäinen päivä sattui meidän syyskuumme 13 päiväksi. Tämän järjestelmän perustukseksi he esittivät olevan todennäköistä, että Jumala oli luonut maailman syksyllä, siis sinä vuodenaikana, jolloin maan hedelmät ovat kypsiä. Siten heidän näennäinenkin tietämyksensä oli karkea erehdys: kukaan heistä ei aavistanut, että Moskovan syksy voisi olla vastakkaisen ilmanalan maassa kevät. Ei ole pitkälti aikaa siitä kun Moskovan rahvas tahtoi polttaa Persian lähettilään sihteerin, joka oli ennustanut auringonpimennyksen. He eivät tunteneet edes numeromerkkejä; luvunlaskuunsa he käyttivät pieniä metallilankaan pujotettuja kuulia. Muuta luvunlaskutapaa ei tunnettu edes missään veronkantovirastossa tai tsaarin rahastossa.

Heidän uskontonsa oli ja on vieläkin sama kuin kreikkalaisten kristittyjen, mutta täynnä taikauskoisia menoja, joihin he olivat sitä lujemmin kiintyneet, kuin mielettömämpiä ne olivat ja kuin raskaammin niiden ies painoi heitä. Harvat moskovalaiset uskalsivat syödä kyyhkysia, koska Pyhä Henki on kuvattu kyyhkysen muodossa. He noudattivat säännöllisesti neljää paastoa vuodessa eivätkä Kaarle XII:n historia tänä kieltämyksen aikana rohjenneet nauttia munia tai maitoa. Jumala ja pyhä Nikolaus olivat heidän palvontansa esineinä ja näiden jälkeen lähinnä tsaari ja patriarkka. Viimemainitun mahti oli yhtä rajaton kuin kansan tietämättömyys. Hän julisti kuolemantuomioita ja määräsi mitä julmimpia rangaistuksia, eikä hänen tuomiostaan voinut vedota. Kahdesti vuodessa hän teki ratsastusretken, koko papistonsa saattaessa häntä juhlallisina menoin, ja kansa heittäytyi maahan kaduilla aivan kuin tataarit suuren Lamansa edessä.

Rippi oli käytännössä, mutta vain suurinten rikosten sattuessa; silloin synninpäästö näytti heistä tarpeelliselta, mutta katumus ei. He uskoivat pappiensa siunauksen voimasta olevansa puhtaat Jumalan edessä. Niinpä he, tuntematta omantunnon soimauksia, saattoivatkin suoraan ripistä mennä varastamaan ja murhaamaan, ja se, mikä muille kristityille on pidättäjänä, oli heille rohkaisuna vääryyden tekoon. He arkailivat juoda maitoa paastopäivänä, mutta perheenisät, papit, vaimot ja tyttäret tulivat juhlapäivinä juovuksiin paloviinasta. Kuten muualla, niin tässäkin maassa kyllä väiteltiin uskonnosta; suurin riitakysymys koski sitä, tuliko maallikkojen tehdä ristinmerkki kahdella vai kolmella sormella. Muuan Jakob Nursuff oli edellisen hallituksen aikana tämän riitakysymyksen johdosta nostattanut Astrakanissa kapinan. Olipa kiihkoilijoitakin kuten noiden sivistyneiden kansain keskuudessa, missä kaikki ovat olevinaan jumaluusoppineita; ja Pietari, joka aina ajoi oikeuden julmuuteen saakka, poltatti roviolla muutamia noista kurjista, joita sanottiin vosko-jesuiitoiksi.

Lisäksi oli tsaarilla avarassa valtakunnassaan paljon muitakin alamaisia, jotka eivät edes olleet kristittyjä. Niinpä ovat tataarit, jotka asuvat Kaspianmeren ja Asovinmeren länsirannikolla, muhamettilaisia; siperialaiset, ostjakit ja samojedit, jotka asuvat Jäämeren puolella, olivat raakalaisia, toiset epäjumalain palvojia, toisilla taas ei ollut minkäänlaista käsitystä jumalasta. Heidän keskuuteensa sijoitetut ruotsalaiset sotavangit olivat kuitenkin tyytyväisempiä heidän kuin vanhain moskovalaisten tapoihin.

Pietari Aleksejevitchin kasvatus oli omiaan vielä lisäämäänkin tämän maailmanosan raakalaisuutta. Hänen luonteensa oli sentään saanut hänet pitämään muukalaisista, ennenkuin hän edes tiesikään, missä määrin nämä voisivat olla hänelle hyödyksi. Le Fort, kuten tietty, oli ensimmäinen apulainen, jota hän käytti muuttaaksensa Venäjän muodon. Hänen mahtava neronsa, jota raakalaiskasvatus oli siihen saakka kahlinnut, kehittyi nyt miltei yhdellä iskulla. Hän päätti olla ihminen, hallita ihmisiä ja luoda uuden kansan. Ennen häntä olivat useat ruhtinaat kieltäytyneet kruunusta siihen liittyvien velvollisuuksien rasittavan taakan vuoksi, mutta kukaan ei ollut luopunut kruunusta oppiakseen ensin kunnollisesti hallitsemaan. Juuri niin teki Pietari Suuri.

Hallittuaan tuskin kaksi vuotta¹⁰ hän jätti Venäjän v. 1698 ja matkusti varsin jokapäiväisen salanimen suojassa Hollantiin, ollen olevinaan tuon samaisen Le Fortin palvelija, jonka hän toimitti ylimääräisenä lähettiläänä Hollannin yleis-eduskunnan luo. Saavuttuaan Amsterdamiin hän kirjoittautui Intian amiraliteetin kirvesmiesten luetteloihin ja työskenteli muiden kirvesmiesten tavoin laivaveistämössä. Työnsä lomassa hän opiskeli sellaisia matematiikan haaroja, jotka voivat olla ruhtinaalle hyödyksi, nimittäin linnoitustaitoa, purjehdusoppia ja asemapiirroksien laatimista. Hän kävi työläisten työhuoneissa ja tutki kaikenlaisia teollisuuslaitoksia; mikään ei jäänyt häneltä huomaamatta. Täältä hän lähti Englantiin, jossa täydensi tietojaan laivanrakennustaidossa; palasi sitten Hollantiin ja tarkasteli kaikkea, josta voi olla hyötyä hänen maallensa. Vihdoin hän kahden vuoden matkojen ja tehtävien jälkeen, joihin kukaan muu ihminen paitsi hän ei olisi halunnut alistua, palasi Venäjälle, vieden sinne mukanaan muun Euroopan taidot.

Kaikenlaisia taitureita seurasi häntä sinne joukoittain. Ensimmäistä kertaa nähtiin suuria venäläisiä laivoja Mustallamerellä, Itämerellä ja Atlantilla. Moskovon hökkelien keskelle kohosi säännöllisesti ja kauniisti rakennettuja taloja. Hän perusti oppilaitoksia, akatemioita, kirjapainoja, kirjastoja; kaupunkien olot järjestettiin; puvut ja tavat muuttuivat vähitellen, joskin työläästi. Venäläiset oppivat asteittain tuntemaan, mitä tarkoitetaan seuraelämällä. Itse taikauskokin väheni, patriarkan arvo lakkautettiin. Tsaari julistautui itse uskonnon päämieheksi. Tämä viime yritys, joka jollekulle vähemmän itsevaltiaalle ruhtinaalle olisi maksanut valtaistuimen ja hengen, onnistui miltei vastuksetta ja takasi hänelle kaikkien muiden uudistuksien menestymisen.

Nöyryytettyään tietämättömän ja raa'an papiston hän uskalsi yrittää sen sivistämistä, vaikkapa siten olikin pelättävä, että se uudelleen kävisi vaaralliseksi, mutta hän uskoi olevansa kyllin mahtava pelätäkseen enää heitä. Hän antoi opettaa filosofiaa ja teologiaa niissä harvoissa luostareissa, jotka olivat jäljellä. Tosin tämä teologia vieläkin muistutti sitä raakalaisuuden aikaa, josta Pietari Aleksejevitch oli vapauttanut isänmaansa. Muuan luotettava henkilö on vakuuttanut minulle olleensa läsnä eräässä julkisessa väittelyssä, jossa tahdottiin saada selville, oliko tupakanpoltto syntiä. Vastaaja väitti, että paloviinasta luopuminen oli luallista, mutta ei tupakanpoltto, koska muka Pyhä kirja sanoo, että se, mikä tulee ulos ihmisen suusta, saastuttaa hänet, mutta ei suinkaan se, mikä menee sinne sisään.

Munkit eivät olleet tyytyväisiä näihin uudistuksiin. Tuskin oli tsaari perustanut kirjapainoja, kun he käyttivät niitä hyväkseen hänen parhaamisessaan. He painattivat, että hän oli Antikristus, ja todistelivat väitettään sillä, että hän ajatti parran eläviltä ja akatemiassaan antoi leikellä kuolleita. Mutta eräs toinen munkki, joka tahtoi kiivetä onneen, väitti kirjan vääräksi ja todisti, ettei Pietari voinut olla Antikristus, koska luku 666 ei sisältynyt hänen nimeensä. Häväistyskirjan tekijä teiltiin, mutta vastakirjan laatija korotettiin Rjäsänin piispaksi.

Venäjän uudistaja on muun muassa säätänyt erään viisaan lain, joka saattaa häpeään monet sivistyneet valtiot. Se näet kielsi ketään valtion virkamiestä tai porvariksi asettunutta taikka varsinkaan alaikäistä menemästä luostariin.

Tämä ruhtinas käsitti, kuinka on tärkeätä estää sellaisia alamaisia, jotka voivat olla hyödyksi, jättäytymästä joutilaisuuteen, samoin kuin sellaisia määräämästä vapaasti itsestään, jotka ikänsä vuoksi eivät vielä saaneet määrätä vapaasti omaisuudestaan. Kuitenkin munkkien oveluus osaa joka päivä kiertää tätä ihmisyyden hyväksi laadittua lakia, ikäänkuin munkeilla todellakin olisi hyötyä siitä, että maansa kustannuksella kansoittavat luostareja.

Tsaari ei Turkin sulttaanien tavoin ainoastaan alistanut kirkkoa valtion määräysvaltaan, vaan myös vielä suurempana valtiomiehenä hävitti janitshaarien tapaisen sotaväen. Sen, mitä ottomaanit ovat turhaan koettaneet tehdä, hän suoritti vähässä ajassa: hän hajoitti moskovalaiset janitshaarit,

¹⁰ Pietari tuli nimellisesti tsaariksi jo 10-vuotiaana v. 1682 yhdessä vallanhimoisen sisarpuolensa Sofian ja heikkomielisen velipuolensa Iivanan kanssa ja otti koko hallitusvallan omiin käsiinsä jo v. 1689, jolloin hän sulki Sofian luostariin. Lähti suurelle ulkomaanmatkalleen jo v. 1697, valloitetuun turkkilaisilta Asovin v. 1696.

nimeltä streletsit, jotka pitivät tsaareja holhouksessaan. Tähän sotaväkeen, jota sen herrojen täytyi pelätä enemmän kuin naapurien, kuului noin kolmekymmentätuhatta jalkamiestä, joista toinen puoli majaili Moskovassa, toinen hajallaan rajaseuduilla. Jokaisella streletsillä oli palkkaa vain neljä ruplaa vuodessa, mutta heidän etuoikeutensa ja väärinkäytöksensä korvasivat sen heille runsaasti. Pietari muodosti kohta yhden komppanian muukalaista väkeä ja kirjoittautui siihen itsekin, pitämättä arvolleen alentavana aloittaa uraansa rummunlyöjänä ja palvella siitä asteittain ylöspäin, jotta kansa saisi hänestä hyvän esimerkin. Vähitellen hän kohosi upseeriksi. Hiljaisuudessa hän järjesteli uusia rykmenttejä, ja vihdoin, tuntiessaan olevansa kuriin tottuneiden joukkojen käskijä, hän lakkautti streletsit, jotka eivät uskaltaneet panna vastaan.

Ratsuväki oli miltei samanlainen kuin vieläkin on Puolan ratsuväki ja kuin muinoin oli Ranskan, silloin kun Ranskan kuningaskunta oli pelkkä rykelmä läänityksiä. Venäläiset aatelismiehet varustautuivat ratsain omalla kustannuksellaan ja taistelivat ilman kuria, joskus ilman muita aseita kuin sapeli tai nuolikotelo, kykenemättä noudattamaan komentoa ja siis myöskään voittamaan.

Pietari Suuri opetti heidät tottelemaan omalla esimerkillään ja ruumiinrangaistuksien avulla, sillä hän itse palveli tavallisena sotamiehenä ja alempana upseerina ja rankaisi tsaarina ankarasti pajareja eli aatelismiehiä, jotka väittivät aateliston etuoikeutena muka olevan palvella valtiota ainoastaan oman tahtonsa mukaan. Hän järjesti säännöllisen tykistöjoukon ja otti kirkkoista viisisataa kelloa kanuunain valamiseen. Hänellä olikin v. 1714 jo tuhatkolmesataa metallikanuunaa. Samoin hän muodosti rakuunajoukon, mikä aselaji hyvin soveltui venäläisten luonteeseen ja heidän hevostensa pienikokoisuuteen: Venäjällä on nykyään (v. 1738) kolmekymmentä hyvin varustettua rakuunarykmenttiä, tuhat miestä kussakin.

Myöskin husaarit hän on järjestänyt Venäjälle. Vieläpä hän lopuksi perusti insinöörikoulun tuohon maahan, jossa kukaan ennen häntä ei tuntenut edes mittausopin alkeita.

Hän itse oli kelpo insinööri, mutta erityisesti hän kunnostautui kaikissa meriasiaain taidoissa, ollen oivallinen laivakapteeni, taitava luotsi, hyvä merimies, kätevä kirvesmies, mitkä kaikki taidot olivat hänelle sitä suuremmaksi kunniaksi, kun hän luonnostaan kovasti pelkäsi vettä. Nuoruudessaan hän ei voinut vapisematta kulkea minkään sillan ylitse; hän antoi silloin sulkea vaununsa puiset ikkunaluukut. Mutta miehuudellaan ja neroudellaan hän masensi tämän vaistomaisen heikkoutensa.

Hän rakennutti Donin suulle Asovin luo kauniin sataman, pitääkseen siellä kaleerilaivansa. Kun hän sittemmin oli varma siitä, että nuo pitkät, matalat ja kepeät alukset voisivat kulkea Itämerelläkin, niin hän rakennutti niitä yli kolmesataa lempikaupunkinsa Pietarin luona. Hän opetti alamaisilleen taidon rakentaa niitä tavallisesta kuusipuusta ja näytti heille, miten niitä ohjataan. Vieläpä kirurgiaakin hän oli opiskellut; on nähty hänen tarpeen tullen päästävän pois vettä vesitautisesta. Hän oli hyvin selvillä myös mekaniikasta ja opetti sitä käsityöläisille.

Tsaarin rahavarat, hänen äärettömään valtakuntaansa verrattuina, olivat todella mitättömät. Hänellä ei ole koskaan ollut tuloja 24 miljoonan arvosta, jos lasketaan markan vastaavan noin viittäkymmentä livreä, kuten teemme vielä tänään, mutta emme kenties enää huomenna. Mutta siinäpä rikkaus onkin, että voi suorittaa suuria tekoja. Ei rahan puute tee valtakuntaa heikoksi, vaan miesten ja kykyjen puute.

Venäjän kansa ei ole lukuisa, vaikkapa sen naiset ovatkin hedelmällisiä ja miehet voimakkaita. Pietari itse, sivistyttäessään valtakuntaansa, on valitettavasti edistänyt sen väestön vähentymistä. Alituiset sotaväenotot hänen pitkän aikaa onnettomien sotiensa kestäessä, väestön siirtäminen Kaspianmeren rannoilta Itämeren partaille, niiden sortuminen töihin ja tuhoutuminen tauteihin, kolmen neljättäosan lapsista kuoleminen Venäjällä rokkoon, mikä tässä ilmanalassa on vaarallisempi kuin muualla, lopuksi pitkällisen ja raa'an, vieläpä sivistyspuuhissaankin väkivaltaisen hallinnon surulliset seuraukset ovat syynä siihen, että tässä suuressa mannermaan osassa on vielä paljon autioita aroja. Nykyään lasketaan Venäjällä olevan viisisataatuhatta perhettä aatelismiehiä, kaksisataatuhatta virkasäätyyn kuuluvia, vähän yli viiden miljoonan porvareja ja talonpoikia, jotka maksavat eräänlaista veroa, ja kuusisataatuhatta asukasta Ruotsilta valloitetuissa maakunnissa. Ukrainan kasakoita ja

Venäjän vallan alaisia tataareja on noin kaksi miljoonaa. Kaiken kaikkiaan on näiden äärettömien maa-alueiden laskettu sisältävän ainoastaan neljätoista miljoonaa asukasta (v. 1727), mikä on vain vähän enemmän kuin kaksi kolmannesta Ranskan väkiluvusta.

Tsaari Pietari, muuttaessaan maansa tavat, lait, sotalaitoksen ja ulkoasun, tahtoi olla suuri myöskin kaupan alalla, mikä on yksityisen valtion rikkauden ja samalla koko maailman hyödyn lähteenä. Hän koetti tehdä Venäjästä Aasian ja Euroopan välisen kaupankäynnin keskustan; hän tahtoi kanavilla, joihin hän itse laati suunnitelmat, yhdistää Vienajoen, Volgan ja Donin toisiinsa ja avata uusia teitä Itämerestä Mustaanmereen ja Kaspianmereen sekä näistä kahdesta merestä Pohjoiseen Jäämereen.

Arkangelin satama, joka yhdeksän kuukautta vuodessa on jäiden sulkema ja jonne päästiin vain pitkää ja vaarallista kiertotietä myöten, ei näyttänyt hänestä kylliksi sovelialta. Sentähden hän jo v. 1700 suunnitteli sataman rakentamista Itämeren rannalle, mistä satamasta oli tuleva pohjoismaiden varastopaikka, ja kaupungin perustamista, josta oli tuleva hänen valtakuntansa pääkaupunki.

Hän etsi jo kulkuväyliä koillisten merien kautta Kiinaan; Pariisin ja Pekingin teollisuustuotteiden tuli koristaa hänen uutta kaupunkiaan. Maantie, jonka pituus on 754 virstaa, tehtiin soiden keskitse, jotka ensin täytyi kuivata, johtamaan Moskovasta hänen uuteen kaupunkiinsa. Useimmat aikeistaan hän pani omakätisesti toimeen, ja kaksi keisarinnaa, jotka seurasivat häntä perätysten, ovat vielä jatkaneetkin hänen suunnitelmiaan, mikäli ne ovat olleet toteutettavissa, ja jättäneet sikseen vain mahdottomat.

Hän matkusteli alituisesti valtakunnassaan, mikäli hänen sotansa vain soivat siihen tilaisuutta. Mutta hän matkusteli sekä lainsäätäjänä että lääkärinä, tutki kaikkialla luonnonsuhteita, koetti niitä korjata tai täydentää, tarkasti itse jokien ja merien syvyyttä, järjesti sulkujen rakennustöitä, tarkasteli laivaveistämöitä, avautti vuorikaivoksia, tutki metalleja, teetti tarkkoja karttoja ja työskenteli siinä omin käsin.

Hän rakennutti erämaahan keisarikaupunkinsa Pietarin, jossa nykyään on kuusikymmentätuhatta taloa, jonne on syntynyt meidän päivinämme loistava hovi ja jossa lopuksi jo tunnetaan elämän hienotkin nautinnot. Nevan suulle hän rakennutti Kronstadtin sataman, Persian rajalle Sainte-Croixin, Ukrainaan useita linnoituksia, samoin Siperiaan; Arkangeliin, Pietariin, Astrakaniin ja Asoviin hän perusti merisotavirastoja; lisäksi asevarastoja ja sairaaloita. Kaikki tavalliset talot hän rakennutti pieniä ja jotenkin mauttomia, mutta julkiset rakennukset hän teetti sangen komeita ja suuria.

Tieteet, jotka muualla ovat olleet niin monien vuosisatojen hitaasti kypsyviä hedelmiä, ovat hänen huolenpidostaan tulleet hänen valtakuntaansa aivan täydellisessä muodossa. Hän perusti akatemian Pariisiin ja Lontoon kuuluisain seurain malliin: Delisle, Bulfinger, Hermann, Bernouilli ja kuuluisa, kaikissa filosofian haaroissa etevä Wolf kutsuttiin suurin kustannuksin Pietariin. Tämä akademia on vieläkin olemassa, ja siinä kehittyy jopa venäläisiä filosofejakin.

Hän pakoitti maansa aatelisen nuorison matkustelemaan, opiskelemaan, tuomaan Venäjälle ulkomaiden hienoja tapoja. Olen nähnyt sellaisia nuoria venäläisiä, jotka olivat erittäin henkeviä ja tietorikkaita. Siten on tämä yksi ainoa mies muuttanut aivan toiseen muotoon maailman suurimman valtakunnan. Paha vain, että tältä suurelta ihmisten uudistajalta itseltään puuttui kaikkein ensimmäinen hyve, ihmisyyys. Hänen huvitustensa raakuus, hänen tapojensa viljeily, hänen kostonsa julmuus himmensivät hänen suuria avujansa. Hän sivistytti kansaansa, mutta oli itse raakalainen. Omin käsin hän pani täytäntöön rikollisille määräämiään rangaistuksia, ja remuavissa syömingeissään hän osoitti taitavuuttaan kaulojen katkaisussa. Afrikassa on kyllä hallitsijoita, jotka omin käsin vuodattavat alamaistensa verta, mutta näitä yksinvaltiaita pidetäänkin raakalaisina. Oman pojan surmauttaminen, silloin kun kuritus tai perinnöttömäksi tekeminen olisi riittänyt, tekisi Pietarin muiston vihatuksi, jollei se hyvä, mitä hän on tehnyt alamaisilleen, saisi miltei suomaan anteeksi hänen omaa vertansa vastaan osoittamaansa julmuutta.

Sellainen oli tsaari Pietari, ja hänen suuret suunnitelmansa olivat vasta alkuluonnoksia silloin kun hän liittyi Puolan ja Tanskan kuninkaihin heidän kaikkien halveksimaa lasta vastaan. Venäjän perustaja tahtoi samalla olla valloittaja; hän luuli voivansa tulla siksi ilman suurempaa vaivaa, varsinkin kun senlaatuinen sota olisi vain hyödyksi hänen muille suunnitelmilleen. Sotataito oli samoin uusi taito, joka hänen tuli opettaa kansalleen.

Sitäpaitsi hän tarvitsi satamaa Itämeren itärannalla, voidakseen panna kaikki aatteensa toimeen. Hän tarvitsi Inkerinmaata, joka sijaitsee koilliseen Liivinmaasta. Siellä olivat isäntinä ruotsalaiset; siispä se täytyi temmata heiltä pois. Hänen edeltäjillään oli ollut oikeuksia Inkerin-, Viron- ja Liivinmaahan; aika näytti suotuisalta saattaa uudelleen voimaan nuo oikeudet, jotka oli menetetty jo sata vuotta sitten ja rauhanteoissa julistettu mitättömiksi. Hän teki senvuoksi liiton Puolan kuninkaan kanssa, riistääkseen nuorelta Kaarle XII: lta kaikki ne alueet, jotka sijaitsevat Suomenlahden, Itämeren, Puolan ja Venäjän välissä.

TOINEN KIRJA

Ihmeellinen ja äkillinen muutos Kaarle XII: n luonteessa. Kahdeksantoistavuotiaana hän käy sotaa Tanskaa, Puolaa ja Venäjää vastaan, päättää Tanskan-sotansa kuudessa viikossa, lyö kahdeksalla tuhannella ruotsalaisella kahdeksankymmentä tuhatta venäläistä ja hyökkää Puolaan. Puolan ja sen hallinnon kuvaus. Kaarle voittaa useita taisteluja, pääsee Puolan herraksi ja valmistautuu nimittämään sinne uuden kuninkaan.

Kolme mahtavaa ruhtinasta uhkasi siten Kaarle XII: n nuoruutta. Sodan valmisteluja koskevat huhut levittivät Ruotsissa hämmästyttä ja säikähdyttivät valtakunnanneuvostoa. Suuret kenraalit olivat kuolleet; oli täysi syy pelätä pahinta nuoren kuninkaan johdossa, joka siihen saakka oli osoittanut vain huonoja puoliansa. Neuvostossa hän ei tehnyt koskaan juuri muuta kuin nosti säärensä ristiin pöydälle; hajamielisenä, välinpitämättömänä hän ei näyttänyt ottavan mihinkään osaa.

Neuvosto harkitsi hänen läsnäollessaan vaaraa, johon oli jouduttu; muutamat neuvosherrat ehdottivat myrskyn kääntämistä neuvottelujen avulla; silloin yhtäkkiä nuori ruhtinas nousee pystyyn, kasvoillaan päätöksensä tehneen korkeamman ihmisen vakavuus ja varmuus. "Hyvät herrat", hän sanoi, "olen päättänyt olla koskaan käymättä väärää sotaa, mutta myöskin olla lopettamatta oikeaa, ennenkuin viholliseni ovat tuhotut. Päätökseni on tehty: käyn sen kimppuun, joka ensimmäisenä julistaa sodan, ja hänet voitettuani toivon voivani hieman pelottaa toisiakin." – Nämä sanat hämmästyttivät kaikkia noita vanhoja neuvosherroja: he katselivat toisiaan tohtimatta vastata. Vihdoin he, kummissaan siitä, että heillä oli moinen kuningas ja häveten toivoa vähemmin kuin hän, ottivat ihmetellen vastaan hänen sotaa koskevat määräyksensä.

Yllätys tuli vielä suuremmaksi, kun nähtiin hänen heti paikalla luopuvan nuoruuden viattomimmistakin huvituksista. Siitä hetkestä alkaen, jolloin hän ryhtyi sotavalmistuksiin, hän aloitti aivan uuden elämän, josta hän sittemmin ei koskaan hetkeksikään poikennut. Ajatellen alituisesti Aleksanteria ja Caesaria hän päätti jäljitellä näitä kahta valloittajaa kaikessa muussa paitsi heidän vioissaan. Hän ei tahtonut enää tietää mitään komeudesta, leikeistä tai huvituksista; hän supisti ateriansa mitä suurimpaan kohtuullisuuteen. Hän oli rakastanut komeita pukuja; tästedes hän pukeutui aivan kuin halpa sotilas. Oli luultu hänen olleen kiintynyt erääseen hovinsa naiseen; olkoonpa tämän jutun laita miten tahansa, totta ainakin on, että hän nyt ainiaaksi kieltäytyi naisista, ei ainoastaan pelosta joutua heidän talutusnuoraansa, vaan myös halusta antaa siinä esimerkkiä sotilailleen, joita hän tahtoi pitää mitä ankarimmassa kurissa; kenties myös turhamaisuudesta olla ainoa kaikkien kuninkaiden joukossa, joka kykeni hillitsemään niin vaikeasti masennettavan taipumuksen. Samoin hän päätti pidättäytyä viinistä koko vastaisen elämänsä ajan. Jotkut ovat vakuuttaneet minulle, että hän teki mainitun päätöksen voittaakseen täydellisesti luontonsa ja lisätäkseen uuden hyveen sankarimaisuuteensa. Useimmat ovat kuitenkin vakuuttaneet minulle, että hän tahtoi siten rangaista itseään erään sopimattoman hurjistelun vuoksi ja häväistyksen johdosta, jonka hän pöydässä äitinsä, kuningattaren, läsnäollessa oli tuottanut eräälle naiselle. Jos asianlaita on sellainen, niin tämä itsensä tuomitseminen ja tämä kieltäytyminen, johon hän alistui koko elämänsä ajaksi, osoittavat sankaruutta, joka ei ole vähemmän ihmeteltävää.

Hän aloitti sodan vakuuttamalla langolleen, Holsteinin herttualle, apuansa. Heti lähetettiin kahdeksantuhatta miestä Holsteinin naapurimaakuntaan Pommeriin suojelemaan herttuaa tanskalaisten hyökkäyksiltä. Herttua tarvitsikin tukea, sillä tanskalaiset olivat jo havitelleet hänen maitansa, valloittaneet hänen linnansa Gottorpin ja piirittivät parhaillaan itsepintaisesti hänen kaupunkiaan Tönningeniä, jonka luo Tanskan kuningas oli mieskohtaisesti saapunut nauttimaan varmaksi luulemastaan valloituksesta. Tämä kipinä uhkasi sytyttää liekkiin koko Saksan valtakunnan. Yhdeltä puolelta marssivat Puolan kuninkaan saksilaiset joukot, Brandenburgin, Wolfenbüttelin ja Hessen-Kasselin rykmentit, yhtyäkseen tanskalaisiin; toiselta puolelta Ruotsin kuninkaan kahdeksantuhatta miestä ynnä Hannoverin ja Cellen joukot kiirehtivät herttuan avuksi.

Holsteinin pienen maan ollessa siten sotänäyttämönä ilmestyivät Englannin ja Hollannin laivastot Itämerelle. Nämä kaksi valtaa olivat tanskalaisten rikkoman Altonan sopimuksen takaaajia; nyt he kiiruhtivat Holsteinin ahdistetun herttuan avuksi, koska Tanskan kuninkaan mahdin suureneminen ei soveltunut heidän kauppaetuihinsa. He tiesivät tanskalaisten Juutinrauman isäntinä tulevan raskaasti verottamaan kauppaa käyviä kansoja, kunhan vain tuntisivat itsensä kyllin voimakkaiksi, voidakseen tehdä sen rankaisematta. Tämä harrastus on pitkät ajat saattanut Englannin ja Hollannin, mikäli se heille on ollut mahdollista, pitämään yllä tasapainoa pohjoismaisten ruhtinaitten kesken. He liittyivät sentähden nyt Ruotsin nuoreen kuninkaaseen, kun tämä näytti olevan vaarassa joutua niin monien yhtyneitten vihollisten muserrettavaksi, ja auttoivat häntä siitä samasta syystä, jonka vuoksi häntä ahdistettiin, koska näet luultiin, ettei hän kykenisi puolustautumaan.

Hän oli metsästävässä karhuja, saadessaan tiedon saksilaisten hyökkäyksestä Liivinmaahan; hän harjoitti tätä urheilua yhtä uudella kuin vaarallisellakin tavalla. Siinä ei käytetty mitään muita aseita kuin haarukkamaisia seipäitä puihin kiinnitetyn verkon takana. Tavattoman suuri karhu hyökkäsi kerran suoraan kuninkaan kimppuun, joka pitkällisen ottelun perästä, verkon ja seipään avulla, kaatoi sen maahan. On myönnettävä, että kuullessaan moisista seikkailuista, kuningas Augustin ihmeellisistä voimista ja tsaarin matkoista, luulee siirtyneensä Herkuleen ja Theseuksen aikoihin.

Hän lähti ensimmäiselle sotaretkelleen 8 päivänä toukokuuta, uutta lukua, v. 1700, jättäen Tukholman, jonne hän ei enää koskaan palannut. Ääretön kansanpaljous saattoi häntä aina Karlskronan satamaan saakka, toivottaen hänelle onnea, vuodattaen kyyneleitä ja ihastellen häntä. Ennen Ruotsista lähtöään hän asetti Tukholmaan useista senaattoreista muodostetun puolustusneuvoston. Tämän toimikunnan tuli pitää huolta kaikesta, mikä koski laivastoa, sotajoukkoa ja maan linnoituksia. Koko senaatin tuli väliaikaisesti johtaa kaikkia muita valtakunnan sisäisiä asioita. Saatuaan täten valtakunnassaan kaikki varmaan järjestykseen hän koko sielullaan, vapaana kaikista muista huolista, antautui yksinomaan sota-asioihin. Hänen laivastoonsa kuului neljäkymmentäkolme alusta; siinä, johon hän itse nousi ja jonka nimi oli *Kuningas Kaarle*, oli satakaksikymmentä kanuunaa. Kreivi Piper, hänen pääministerinsä, ja kenraali Rehnsköld astuivat laivaan hänen kanssaan. Pian hän tapasi liittolaisten merivoimat. Tanskan laivasto vältti taistelua ja salli noiden kolmen yhtyneen laivaston lähestyä niin likelle Köpenhaminaa, että he voivat ampua sinne muutamia pommeja.

On varmaa, että juuri kuningas itse nyt ehdotti kenraali Rehnsköldille maallenusua ja Köpenhaminan saartamista maan puolelta, samalla kun se oli saarroksissa merenkin puolelta. Rehnsköld hämmästyí moista ehdotusta, joka osoitti yhtä suurta taitavuutta kuin rohkeuttakin nuoressa ja kokemattomassa ruhtinaassa. Pian oli kaikki kunnossa maallenusua varten. Annettiin käsky viedä laivoihin viisituhatta Ruotsin rannikolla majailevaa miestä, jotka nyt liitettiin jo ennestään laivastossa oleviin joukkoihin. Kuningas jätti suuren laivansa ja astui kepeähkään fregattiin. Aluksi laskettiin kolmesataa krenatööriä pienissä pursissa kulkemaan edellä. Näiden pursien välissä matalakulkuiset veneet kuljettivat risukimppuja, hirsipaalustoja ja vallintekijäin työkaluja. [Suojuslaitteita, jotka vastaavat nykyajan piikkilanka-aitoja. Noin 5-6 m pituisen hirren läpi oli pistelty ristiin teräväkärkisiä, usein rautapiikeillä varustettuja paaluja ("espanjalainen ratsuri"). – *Suom. muist.*] Viisisataa valiomiestä seurasi toisissa pursissa. Sitten tulivat kuninkaan sotalaivat ynnä kaksi englantilaista ja kaksi hollantilaista fregattia, joiden piti kanuunoillaan suojella maallenusua.

Tanskan pääkaupunki Köpenhamina sijaitsee Seelannin saarella, keskellä kaunista tasankoa, kaakkoon Juutinraumasta ja länteen Itämerestä, missä silloin oli Ruotsin kuningas. Nähdessään laivojen odottamattoman liikehtimisen, joka ennusti maallenusua, asukkaat laivastonsa toimettomuudesta ja ruotsalaisten laivojen liikkeistä tyrmistyneinä katselivat pelon vallassa, mihin paikkaan hirmumyrsky purkautuisi. Kaarlen laivasto pysähtyi vastapäätä Humblebekiä, seitsemän penikulmaa Köpenhaminasta. – Tanskalaiset kokosivat heti ratsuväkinsä tähän kohtaan. Nostoväkeä

sijoitettiin paksujen rintasuojusten taa, ja ne tykit, jotka voitiin kuljettaa paikalle, suunnattiin ruotsalaisia kohti.

Kuningas jätti nyt fregattinsa asettuakseen ensimmäiseen purteen kaartinsa etunenään. Ranskan lähetti-ilä oli silloin hänen seurassaan.

"Herra lähetti-ilä", sanoi kuningas hänelle latinaksi, sillä hän ei tahtonut milloinkaan käyttää ranskaa, "teillä ei ole mitään tekemistä tanskalaisten kanssa, suvaitkaa siis pysyä loitommallalla". – "Sire", vastasi kreivi de Guiscard hänelle ranskaksi, "herrani kuningas on määrännyt minut oleskelemaan teidän majesteettinne läheisyydessä; rohkenen olettaa, että te ette juuri tänään karkoita minua hovistanne, joka ei milloinkaan ole ollut niin loistava".

Näin sanoen hän tarjosi kätensä kuninkaalle, joka hyppäsi purteen, johon myöskin kreivi Piper ja lähetti-ilä astuivat. Laivatykkien ammunnan suojellessa maihinnousua menttiin eteenpäin. Maihinnousuveneet olivat enää ainoastaan kolmensadan askeleen päässä rannasta. Kaarle XII, malttamatta odottaa, kunnes olisi ehditty päästä kylliksi lähelle rantaa, hyppäsi purrestaan mereen miekka kädessä, veden ulottuessa häntä vyötäisiin. Hänen ministerinsä, Ranskan lähetti-ilä, upseerit ja sotamiehet seurasivat heti esimerkkiä ja lähestyivät rantaa, huolimatta muskettitulen kuulasateesta. Kuningas, joka ei vielä koskaan elämässään ollut kuullut musketinkuulien vinkunaa, kysyi päämajoituspimestari Stuartilta, joka sattui olemaan hänen vieressään, mitä tuo hieno viuhina oli, jonka hän kuuli korvissansa.

"Se on niiden pyssynkuulien vinkunaa, joita ammutaan meitä kohti", vastasi majoituspimestari. – "Hyvä!" sanoi kuningas, "se on vastedes oleva minun musiikkiani". – Samassa tuokiassa majoituspimestari, joka juuri oli selittänyt musketinkuulien vinkunaa, sai niistä yhden olkaansa, ja eräs luutnantti kaatui hengetönnä kuninkaalle toisella sivulla.

On tavallista, että ne joukot, joiden kimppuun käydään heidän varustuksissaan, tulevat lyödyiksi, koska hyökkääjät aina ovat täynnä hurjaa intoa, jota eivät voi tuntea ne, jotka vain puolustautuvat, ja koska vihollisen odottaminen vallitusten takana useinkin on vain oman heikkomuuden ja vihollisen voimakkaammuuden tunnustamista. Tanskalainen ratsuväki ja nostoväki pakenivat heikon vastarinnan jälkeen. Päästyään heidän varustustensa herraksi kuningas heti heittäytyi polvilleen kiittääkseen Jumalaa aseittensa ensimmäisestä menestyksestä. Hän laitatti heti varustuksia kaupungin puolelle ja merkitsi itse leiripaikan. Samalla hän lähetti laivansa Skoonen, joka on Kööpenhaminaa lähinnä oleva Ruotsin osa, hakemaan sieltä yhdeksäntuhatta miestä apuväkeä. Kaikki asianhaarat liittoutuivat suosimaan Kaarlen malttamattomuutta: nuo yhdeksäntuhatta miestä seisovat rannalla valmiina astumaan laivoihin, ja jo seuraavana päivänä myötäinen tuuli toi ne hänelle avuksi.

Kaikki tämä oli tapahtunut tanskalaisen laivaston näkyvissä, joka ei ollut rohjennut lähestyä. Sikähtynyt Kööpenhamina lähetti heti valtuutettuja kuninkaalle luo pyytämään, ettei hän pommittaisi kaupunkia. Hän otti heidät vastaan ratsain kaartinrykmenttinsä etunenässä; valtuutetut laskeutuivat polvilleen hänen edessään. Hän määräsi kaupungin maksamaan 400,000 riikintaaletia pakkoveroa ja käski tuoda leiriinsä kaikenlaatuisia elintarpeita, jotka lupasi sääntillisesti maksaa. Hänelle tuotiinkin elintarpeita, koska oli täytymys totella, mutta ei ollenkaan osattu odottaa, että voittajat suvaitsisivat niistä suorittaa korvauksen. Tuoajat hämmästyivätkin kovin, kun armeijan halvimmatkin sotamiehet maksoivat heille kaikesta runsaasti ja viipymättä.

Jo kauan aikaa oli Ruotsin sotajoukoissa vallinnut sellainen kuri, joka melkoisesti oli edistänyt heidän voittojansa; nuori kuningas vielä kovensi sen ankaruutta. Sotamies ei olisi uskaltanut kieltäytyä maksamasta ostoksiaan, vielä vähemmän lähteä ryöstelemään, eikä edes poistua leiristä. Lisäksi hän tahtoi, että hänen joukkonsa eivät voiton jälkeen ryhtyisi ryöstämään kuolleita, ennenkuin olivat saaneet siihen luvan, ja helposti hän saikin aikaan, että tätä määräystä toteltiin. Kahdesti päivässä pidettiin hänen leirissään aina rukoushetki: kello seitsemän aamulla ja kello neljä iltapäivällä. Itse hän ei koskaan laiminlyönyt olla silloin läsnä ja siten antaa sotamiehilleen esimerkkiä hurskaudesta, joka aina vaikuttaa ihmisiin, kun nämä eivät epäile siinä mitään ulkokultaisuutta.

Hänen leirissään, jossa vallitsi parempi järjestys kuin Köpenhaminassa, oli kaikkea yltäkylläisesti. Talonpojat möivät mieluummin ruokatavaransa ruotsalaisille, vihollisilleen, kuin tanskalaisille, jotka eivät niistä maksaneet niin hyvin. Kaupungin porvarien täytyikin useammin kuin kerran tulla Ruotsin kuninkaan leiriin etsimään elintarpeita, joita ei ollut saatavissa heidän toreiltaan.

Tanskan kuningas oli silloin Holsteinissa, jonne hän näytti lähteneen ainoastaan lakkauttamaan Tönningenin piiritystä. Hän näki vihollislaivojen peittävän Itämerta, nuoren valloittajan olevan jo Seelannin herrana ja valmiina valtaamaan hänen pääkaupunkinsa. Hän julistutti alueillaan, että ne, jotka tarttuivat aseihin ruotsalaisia vastaan, pääsisivät vapaiksi maaorjuudesta. Tämä julistus oli sangen tärkeäarvoinen maassa, joka aikaisemmin oli ollut vapaa ja jossa nykyään kaikki talonpojat, vieläpä paljon porvaristoakin ovat maaorjia. Kaarle käski ilmoittaa Tanskan kuninkaalle käyvänsä sotaa ainoastaan pakoittaaksensa hänet rauhantekoon; hänen tuli siis pian sallia Holsteinin herttuan päästä jälleen oikeuksiinsa, tai muutoin hän saisi nähdä Köpenhaminan tuhottuna ja kuningaskuntansa alttiina tulelle ja verelle. Tanskalainen oli kovin onnellinen siitä, että oli tekemisissä voittajan kanssa, joka näytti harrastavan vain oikeutta. Niinpä kokoonnuttiinkin neuvottelemaan Traventhalin kaupunkiin Holsteinin rajalle. Ruotsin kuningas ei suvainnut, että ministerien taito pääsisi viivyttämään asiain käsittelyä; hän tahtoi, että rauhanteko kävisi yhtä nopeasti kuin hänen maihinnousunsa Seelantiin. Todellakin saatiin sopimus aikaan 5 p:nä elokuuta Holsteinin herttuan eduksi, joka sai korvauksen kaikista sotakuluistaan ja vapautui ahdistajastaan. Ruotsin kuningas ei tahtonut mitään itselleen, hän oli tyytyväinen siihen, että oli pelastanut liittolaisensa ja nöyryyttänyt vihollisensa. Siten Kaarle XII, kahdeksantoistavuotiaana, aloitti ja lopetti tämän sodan vähemmässä kuin kuudessa viikossa.

Aivan samaan aikaan Puolan kuningas saartoi Liivinmaan pääkaupungin Riian, ja tsaari samosi idästä päin lähes sadantuhannen miehen etunenässä. Riikaa puolusti vanha ruotsalainen kenraali, kreivi Dahlberg, jossa kahdeksankymmenvuotiaana yhtyi nuorukaisen palavaan intoon kuudenkymmenen sotaretken kokemus. Kreivi Flemming, sittemmin Puolan ministeri, yhtä etevä soturina kuin hallitusmiehenä, ja liiviläinen Patkul jouduttivat yhdessä piiritystä kuninkaan nähden. Mutta useista piirittäjien saavuttamista eduista huolimatta vanhan kreivi Dahlbergin kokeneisyys teki heidän ponnistuksensa tyhjiksi, ja Puolan kuningas olikin epätoivoinen kaupungin valloitukseen nähden. Vihdoin hän käytti tilaisuutta luopuakseen kunnialla piirityksestä. Riika oli näet täynnä hollantilaisille kuuluvia tavaroita. Hollannin yleis-eduskunta käski kuningas Augustin luona olevan lähettiläänsä tehdä asiasta hänelle esityksiä, ja Puolan kuningasta ei tarvittukaan kauan rukoilla. Hän suostui lakkauttamaan piirityksen mieluummin kuin tuottamaan pienintäkään vahinkoa liittolaisilleen, jotka puolestaan eivät ollenkaan hämmästyneet tätä hyväntahtoisuuden puuskaa, johon he itse olivat todellisena syynä.

Päättääksensä ensimmäisen sotaretkensä Kaarle XII:lla ei siis enää ollut muuta tehtävää kuin marssia Pietari Aleksejevitchia vastaan, joka tahtoi kilpailla hänen kanssaan kunniaa. Hän oli tälle sitäkin enemmän suutuksissaan, kun Tukholmassa vielä oli kolme moskovaalaista lähettilästä, jotka vastikään olivat vannoneet rikkomattoman rauhan uudistamisen. Hän, joka harrasti mitä ankarinta rehellisyyttä, ei voinut ymmärtää, miten tsaarin tapainen lainsäätäjä voi leikitellä niin pyhän ja korkean asian kanssa. Nuori ruhtinas oli kunniantunnossaan sitä mieltä, ettei kuninkaita varten saanut olla eri moraalialia kuin yksityisille. Venäjän tsaari oli sillä välin julkaissut manifestin, jonka hän paremminkin olisi saanut jättää julkaisematta. Siinä hän mainitsi sodankäyntijulistuksensa syyksi, ettei hänelle ollut osoitettu kylliksi kunnioitusta, kun hän *incognito* [tuntematon, salanimellä. – *Suom. muist.*] matkusti Riian kautta, ja että hänen lähettiläilleen oli myöty elintarpeita liian kalliista hinnasta. Nämä olivat ne valitukset, joiden vuoksi hän antoi kahdeksankymmenen tuhannen miehen hävittäen hyökätä Inkerinmaahan.

Hän ilmestyi Narvan eteen tämän suuren armeijan¹¹ etupäässä 1 p: nä lokakuuta, mikä vuodenaika tässä ilmanalassa on raaempi kuin tammikuun Pariisissa. Tsaari, joka sellaisessa säässä joskus matkusti postihevosilla neljäkinsataa penikulmaa, käydäkseen omin silmin tarkastamassa jotakuta kaivosta tai kanavaa, ei säästänyt sotamiehiään enemmän kuin itseäänkään. Sitäpaitsi hän tiesi ruotsalaisten Kustaa Aadolfin ajoista lähtien voivan käydä sotaa sydäntalvella yhtä hyvin kuin kesälläkin; hän tahtoi sentakia totuttaa myös venäläisensäkin olemaan riippumattomia vuodenajoista, tehdäkseen siten heidät kerran ainakin ruotsalaisten vertaisiksi.

Niinpä siis juuri sellaisena aikana, jolloin lauhkeammassa ilmanalassa jää ja lumi pakoittavat muut kansat keskeyttämään sodan, tsaari Pietari ryhtyi piirittämään Narvaa, joka sijaitsi kolmekymmentä astetta pohjoisnavasta etelään, ja Kaarle XII samosi sen avuksi. Tuskin oli tsaari saapunut kaupungin ääreen, kun hän jo kiiruhti panemaan käytäntöön kaikkea sitä, mitä oli matkoillaan oppinut. Hän suunnitteli leirin, varusti sen joka puolelta, rakennutti määrävälien päähän toisistaan linnakkeita ja kaivatti juoksuhautoja. Hän oli jättänyt armeijansa ylipäällikkyyden herttua de Croylle, taitavalle saksalaiselle kenraalille,¹² jota venäläiset upseerit eivät kuitenkaan silloin riittävästi avustaneet. Hänellä itsellään oli sotajoukossaan pelkkä luutnantin arvo. Hän tahtoi siten antaa esimerkin sotilaallisesta kuuliaisuudesta siihen saakka kurittomalle aatelistolleen, joka kykeni vain ilman kokemusta ja järjestystä johtamaan huonosti asestettuja orjia. Ei ollutkaan mitään ihmeteltävää siinä, että se mies, joka Amsterdamissa oli ruvennut kirvesmieheksi, saadakseen itselleen laivaston, esiintyi Narvan luona luutnanttina, voidakseen opettaa kansalleen sotataitoa.

Venäläiset ovat voimakkaita, väsymättömiä, kenties yhtä rohkeita kuin ruotsalaisetkin; mutta vasta ajanmittaan sotajoukot tottuvat sotatoimiin ja vain kuri tekee heidät voittamattomiksi. Ainoat rykmentit, joilta voitiin odottaa jotakin, olivat saksalaisten upseerien komentamia; mutta niitä oli vain muutamia. Muu joukko oli metsistään ajettuja raakalaisia, puettuina petoeläinten nahkoihin, toiset varustettuina jousilla, toiset nuijilla; vain harvoilla oli pyssy; kukaan ei ollut nähnyt säännöllistä piiritystä. Koko armeijassa ei ollut yhtään ainoaa kellosta tykkimiestä. Ne sataviisikymmentä tykkiä, jotka helposti olisivat voineet ampua Narvan pienen kaupungin mäsäksi, olivat tuskin saaneet syntymään aukkoa muuriin, samalla kun kaupungin tykistö joka hetki tuhosi kokonaisia rivejä juoksuhautoissa. Narva oli melkein linnoittamaton; vapaaherra Hornilla, joka siellä oli päällikkönä, ei ollut käytettävänään täyttä tuhatta miestä säännöllistä sotaväkeä. Kuitenkaan tuo suunnaton armeija ei ollut kyennyt vielä kuudessa viikossa valtaamaan kaupunkia.

Oli jo marraskuun 15 päivä, kun tsaari sai kuulla Ruotsin kuninkaan kahdellasadalla kuljetuslaivalla tulleen meren yli ja marssivan parhaillaan Narvan avuksi. Ruotsalaisia oli ainoastaan kaksikymmentätuhatta, mutta tsaarilla olikin vain miesten paljous etunaan. Ollenkaan halveksimatta vihollistaan hän päinvastoin käytti kaiken taitonsa musertaakseen hänet.

Tyytymättä kahdeksaankymmeneentuhanteen mieheensä hän valmistautui asettamaan Kaarlele vastaan vielä toisenkin armeijan ja pidättämään häntä joka askeleella. Hän oli jo määrännyt siihen kolmekymmentätuhatta miestä, jotka nyt riensivät pikamarsseissa Pihkovasta käsin. Sitten hän teki tempun, joka olisi herättänyt halveksimista, jos sellainen olisi mahdollista lainsäätäjää kohtaan, joka on suorittanut niin suuria asioita. Hän jätti leirinsä, missä hänen läsnäolonsa oli välttämätön, muka hakeakseen tuon uuden joukko-osaston, joka ilman häntäkin olisi voinut varsin hyvin saapua, ja näytti siis ikäänkuin pelkäävän taistella linnoitetussa leirissään nuorta, kokemattonta ruhtinasta vastaan, joka saapui häntä ahdistamaan.

Miten lieneekään, ainakin hän tahtoi sulkea Kaarle XII: n kahden armeijansa väliin. Eikä siinä kyllin: kolmekymmentätuhatta Narvan edustalla olevasta leiristä lähetettyä miestä oli asetettu

¹¹ Todellisuudessa lienee Pietarin armeijassa Narvan luona ollut vain noin 40,000 varsinaista sotamiestä ja Kaarlella noin 8,400, (niistä 3,200 suomalaisia).

¹² de Croy oli oikeastaan belgialainen upseeri, joka viimeksi oli ollut kuningas Augustin palveluksessa ja jonka August oli lähettänyt Pietarin sotilaalliseksi neuvonantajaksi. – Muuten Voltaire on lisäillyt Narvan taistelua omilla jutuillaan, jollaisia lienevät Kaarlen huudahdus hänen hevosensa kaaduttua, vertaus Georgian prinssin

penikulman päähän tästä kaupungista Ruotsin kuninkaan tielle; kaksikymmentätuhatta streltsiä seisoi kauempana samalla tiellä, ja viisituhatta miestä oli etujoukkona. Täytyi siis murtautua kaikkien näiden joukkojen läpi, ennenkuin pääsi venäläisten leirille, jota ympäröi suojusvalli ja kaksinkertainen vallihauta.

Ruotsin kuningas oli laskenut maihin Pernaussa, Riian lahden rannalla, noin kuusitoistatuhatta miestä jalkaväkeä ja hiukan yli neljätuhatta ratsumiestä. Pernausta hän samosi pikamarssissa Tallinnaa kohti, mukanaan koko ratsuväkensä ja ainoastaan neljätuhatta jalkamiestä. Hän marssi yhtämittaa eteenpäin, odottamatta muita joukkojaan. Pian hän, ainoastaan noiden kahdeksantuhannen miehensä kanssa, ennätti vihollisen etujoukkojen luo. Hän ei siekaillut käydä niiden kaikkien kimppuun perätysten, antamatta näille aikaa päästä selville siitä, kuinka pienen joukon kanssa he olivat tekemisissä. Nähdessään ruotsalaisten lähenevän venäläiset luulivat saavansa taistella koko armeijaa vastaan. Tuo viisituhantinen etujoukko, joka suojeli kallioiden välistä solaa, missä sata päätteliästä miestä olisi voinut pidättää kokonaisen armeijan, pakeni heti kun ruotsalaiset tulivat näkyviin. Kun ne kaksikymmentätuhatta miestä, jotka olivat taempana, näkivät kumppaniensa paon, joutuivat he kauhun valtaan ja lähtivät levittämään sekasortoa leiriin. Kaikki suojavartiot lyötiin tieltä kahdessa päivässä; ja se, mikä muunlaisissa olosuhteissa olisi vaatinut kolme voittoa, ei hetkeksikään viivyttänyt kuninkaan marssia. Niinpä hän vihdoinkin kahdeksantuhannen, niin pitkstä marssista väsyneen miehensä kera näyttäytyi kahdeksankymmentätuhannen venäläisen leirin ääressä, jota suojeli sataviisikymmentä tykkiä. Tuskin olivat hänen joukkonsa hiukan levähtäneet, kun hän, liioja harkitsematta, antoi hyökkäyskäslyn.

Merkkinä oli kaksi rakettia ja saksankielinen huuto: "Jumalan avulla!" Kun eräs korkea upseeri huomautti kuninkaalle vaaran suuruudesta, sanoi tämä: "Kuinka! Te epäilette, etten minä kahdeksantuhannen urhoollisen ruotsalaiseni kanssa kykene tekemään selvää kahdeksastakymmenestä tuhannesta moskovalaisesta?" Hetkistä myöhemmin, peläten sanainsa sisältäneen jonkun verran kerskailua, hän riensi samaisen upseerin luo, lisäten: "Ettekö siis ole samaa mieltä kuin minä? Eikö minulla ole vihollisiin nähden kaksi etua: ensiksi, heidän ratsuväkensä ei ole tässä heille miksiäkään hyödyksi, ja toiseksi, paikan ollessa näin ahdas heidän suuri lukunsa on heille vain haitaksi? Niinpä siis oikeastaan olenkin voimakkaampi kuin he." – Upseeri tietysti varoi olemasta eri mieltä, ja niin käytiin venäläisten kimppuun keskipäivällä, 30 p: nä marraskuuta 1700.

Heti kun ruotsalaisten tykistö oli tehnyt aukon vallituksiin, hyökkäsivät he pistimet tanassa eteenpäin, samalla kun heidän takaansa tuleva ankara lumipyry ryöppysi vihollisten silmiin. Venäläiset sallivat puolisen tuntia heitä surmattavan, poistumatta vallihautoistaan. Kuningas kävi leirin oikean sivustan kimppuun, missä sijaitsi tsaarin päämaja; hän näet toivoi kohtaavansa tsaarin siellä, koska ei tiennyt tämän itsensä lähteneen hakemaan noita kolmeakymmentätuhatta miestä, joiden tuli piakkoin saapua. Vihollisen ampuessa musketeistaan ensimmäisiä yhteislaukauksia kuningas sai kuulan kaulaansa; mutta se oli voimaton kuula, joka pysähtyi hänen mustan kaulaliinansa poimuihin, tekemättä hänelle mitään vahinkoa. Hänen hevosensa ammuttiin hänen altaan. Herra Sparre on kertonut minulle, että kuningas keveästi hypähti toisen hevosensa selkään sanoen: "Nuo miehet panevat minut tekemään ratsastusharjoituksia." – Sitten hän jatkoi taistelua ja antoi määräksiänsä yhtä tyyneesti kuin ennenkin.

Kolmituntisen taistelun jälkeen olivat vallitukset joka puolelta murretut. Kuningas ahdisti vihollisen oikeaa sivustaa Narva-jokeen saakka vasemmalla sivustallaan, jos nyt voidaan siksi sanoa niitä noin neljätuhatta miestä, jotka siinä ajoivat takaa lähes neljäkymmentätuhatta. Silta murtui pakenijain alta, ja siinä tuokiassa joki oli täynnä kuolleita. Jäännökset kääntyivät epätoivoisina takaisin leiriinsä, tietämättä minne menivät. He tapasivat muutamia parakkeja, joiden taakse asettuivat vielä puolustautumaan, koska eivät voineet enää minnekään pelastua. Vihdoinkin sentään heidän kenraalinsa Dolgoruki, Golovkin ja Fedorovitsh lähtivät kuninkaan luo ja laskivat aseensa hänen jalkoihinsa. Heitä kuninkaalle esiteltäessä saapui myös armeijan ylipäällikkö herttua de Croy ja antautui kolmenkymmenen upseerin kanssa.

Kaarle otti nämä tärkeät vangit vastaan niin luontevan kohteliaasti ja niin ystävällisin ilmein kuin olisi omassa hovissaan hoitanut juhlan isännän tehtäviä. Hän tahtoi pitää vankeinansa ainoastaan kenraalit. Kaikki alemmat upseerit ja sotamiehet riisuttiin aseista ja saatettiin Narvajoelle, jonka yli heidät toimitettiin veneillä ja laskettiin menemään kotiinsa. Sillä välin läheni yö; venäläisten vasen siipi taisteli vielä. Ruotsalaiset olivat menettäneet vain kuusisataa miestä; kahdeksantoistatuhatta venäläistä oli saanut surmansa vallitustensa keskellä; suuri joukko oli hukkunut; useat olivat päässeet joen yli. Leirissä heitä silti yhä oli tarpeeksi tuhoamaan ruotsalaiset viimeiseen mieheen. Mutta eipä kuolleiden lukumäärä taistelussa tappiota tuotakaan, vaan eloon jääneiden kauhu. Kuningas käytti lopun päivästä vihollisen tykistön valtaamiseen. Hän asettui sitten edulliseen asemaan leirin ja kaupungin välille. Siinä hän nukkui muutamia tunteja viittaansa kääriytyneenä paljaalla maalla, aikoen sitten päivän koitteessa hyökätä vihollisen vasemman siiven kimppuun, joka ei vielä ollut kokonaan murskattu.

Mutta kello kahden tienoissa aamusella kenraali Vede, joka komensi mainittua sivustaa ja oli kuullut, kuinka armollisesti kuningas oli kohdellut toisia kenraaleja ja kuinka hän oli päästänyt kotiinsa kaikki alemmat upseerit ja sotamiehet, lähetti pyytämään kuningasta osoittamaan hänelle saman armon. Voittaja ilmoitutti hänelle, että hänen tarvitsi vain lähestyä joukkojensa etunenässä ja laskea aseensa ja lippunsa maahan hänen eteensä. Kohtapa näyttäytyikin mainittu kenraali jäljellä olevien venäläisten kanssa, joita oli kolmisenkymmentätuhatta. He marssivat paljain päin, sotamiehet ja upseerit, vähemmän kuin seitsemäntuhannen ruotsalaisen rivien välitse. Mennessään kuninkaan ohi sotamiehet heittivät maahan kiväärinsä ja miekkansa, upseerien laskiessa hänen jalkoihinsa sotamerkkinsä ja lippunsa. Hän päästi koko tämän ihmispaljouden menemään joen yli, pidättämättä vangiksi yhtään ainoaa sotamiestä. Jos hän olisi ottanut ne vangiksi, olisi vangittujen luku ollut vähintään viisi kertaa suurempi kuin voittajain.

Sitten hän herttua de Croyn ja muiden venäläisten kenraalien seuraamana marssi voittajana Narvaan. Hän palautti näille kaikille heidän miekkansa, ja saatuaan tietää heidän olevan rahattomia ja Narvan kauppiaiden olevan haluttomia enää lainaamaan heille, hän lähetti tuhat tukaattia herttua de Croylle ja viisisataa jokaiselle venäläiselle upseerille. Nämä eivät voineet olla ihmettelemättä moista kohtelua, jollaisesta heillä ei ollut aavistustakaan. Narvassa laadittiin heti selonteko voitosta lähetettäväksi Tukholmaan ja Ruotsin liittolaisille; mutta kuningas pyyhki siitä omin käsin pois kaiken sen, mikä siinä oli liian edullista hänelle ja liian alentavaa tsaarille. Hänen vaatimattomuutensa ei kuitenkaan voinut estää, että Tukholmassa lyötiin useita mitaleja näiden tapahtumain muiston ikuistamiseksi. Valmistettiinpa tällöin sellainenkin, jonka toisella puolella nähtiin kuningas seisomassa jalustalla ja siihen kahlehdittuna venäläinen, tanskalainen ja puolalainen; toisella puolella nähtiin Herkules nuijineen tallaamassa jaloillaan Kerberosta, ympärillä kirjoitus: *Tres uno contudit ictu*.

Narvan taistelussa saatujen vankien joukossa nähtiin myös eräs, joka oli elävänä esimerkkinä onnen jyrkistä vaihteluista. Hän oli Georgian kuninkaan vanhin poika ja perillinen, tsarafis Artfshelu. Arvonimi tsarafis merkitsee kaikkien tataarien keskuudessa samoin kuin Venäjälläkin prinssiä eli tsaarin poika; sana tsaari näet merkitsi kuningasta vanhain skyyttalaisten keskuudessa, joista kaikki nuo kansat polveutuvat. Se ei siis johdu Rooman Caesareista, joita nuo raakalaiskansat eivät pitkiin aikoihin tunteneet. Hänen isänsä Mitteleskin, joka oli Araratvuoriston ja Mustanmeren itärannikon välisten maiden kauneimman osan valtias, olivat hänen omat alamaisensa karkoittaneet kuningaskunnastaan v. 1688, ja hän oli pitänyt parempana heittäytyä Venäjän keisarin armoille kuin turvautua turkkilaisiin. Kuninkaan yhdeksäntoistavuotias poika tahtoi seurata Pietari Suurta tämän sotaretkelle ruotsalaisia vastaan ja joutui taistelussa muutamain suomalaisten sotamiesten vangiksi, jotka jo olivat ryöstäneet prinssin ja juuri olivat aikeissa surmata hänet. Kreivi Rehnsköld pelasti hänet heidän käsistään, toimitti hänelle puvun ja esitteli hänet hallitsijalleen. Kaarle lähetti hänet Tukholmaan, jossa onneton prinssi muutamia vuosia myöhemmin kuoli. Kuningas ei voinut, nähdessään hänen lähtevän, pidättyä upseeriensa kuullen ääneen tekemästä luonnollista

johtopäätöstä aasialaisen kuninkaanpojan kummallisesta kohtalosta, kun tämä Kaukasusvuorten juurella syntyneenä nyt lähti elämään vankina Ruotsin jäiden keskellä. "Sehän on", sanoi hän, "samaa kuin jos minä jonakin päivänä joutuisin olemaan Krimin tataarien vankina". – Nämä sanat eivät silloin saaneet osakseen mitään huomiota; mutta sittemmin, kun itse tapahtumat olivat tehneet niistä ennustuksen, ne kyllä muistettiin liiankin hyvin.

Tsaari eteni pikamarssissa neljäkymmenentuhannen venäläisensä kera, aikoen ympäröidä vihollisensa kaikilta puolilta. Mutta puolitiessä hän sai tiedon Narvan taistelusta ja koko leirinsä häviöstä. Hän ei tahtonut itsepintaisesti neljälläkymmenellä tuhannella kokemattomalla ja kurittomalla miehellä käydä ahdistamaan voittajaa, joka juuri oli tuhonnut kahdeksankymmentätuhatta varustetussa leirissä. Hän kääntyi takaisin, mutta jatkoi kuitenkin edelleen joukkojensa totuttamista kuriin ja järjestykseen, samalla kun sivistytti alamaisiaan. "Tiedän hyvin", sanoi hän, "että ruotsalaiset vielä kauan voittavat meidät; mutta lopulta he itse opettavat meidät voittamaan heidät". – Hänen pääkaupunkinsa Moskova joutui kauhun ja hämmästyksen valtaan saatuaan tiedon tästä tappiosta. Tämän kansan ylpeys ja tietämättömyys oli niin suuri, että he uskoivat yli-inhimillisten voimien voittaneen heidät ja pitivät ruotsalaisia todellisina noitina. Luulo oli niin yleinen, että sen johdosta määrättiin julkisesti rukoiltavaksi Moskovan suojeluspyhimystä, pyhää Nikolausta. Tämä rukous on liian omituinen jäädäkseen tässä mainitsematta. Se kuului:

"Oi sinä, joka olet alituinen lohduttajamme kaikissa vastoinkäymisissämme, suuri, pyhä Nikolaus, suurivaltaisin! Millä rikkomuksella olemme loukanneet sinua uhritoimituksissamme, polvistumisissamme, kumartamisissamme ja hyvissä töissämme, jotta olet siten hylännyt meidät? Me olemme anoneet sinun apuasi noita kauheita, röyhkeitä, raivoisia, hirvittäviä ja voittamattomia hävittäjiä vastaan, kun he leijonien ja karhujen tavoin, jotka ovat menettäneet pentunsa, ovat käyneet kimppuumme, pelottaneet, haavoittaneet ja tuhansittain tappaneet meitä, jotka kuitenkin olemme sinun oma kansasi. Koska on mahdotonta, että tämä olisi voinut tapahtua ilman noituutta ja taikuutta, niin me rukoilemme sinua, oi suuri pyhä Nikolaus, olemaan meidän sankarinamme ja lipunkantajamme, vapauttamaan meidät tästä noitajoukosta ja karkoittamaan heidät mahdollisimman kauas rajoiltamme, maksamalla heille ansionsa mukaan."

Venäläisten valitellessa pyhälle Nikolaukselle tappiotaan, Kaarle XII käski kiittää Jumalaa ja valmistautui uusiin voittoihin.

Puolan kuningas saattoikin hyvin odottaa, että hänen vihollisensa, tanskalaisten ja venäläisten voittaja, piakkoin ryhtyisi hyökkäämään hänen kimppuunsa. Hän liittyikin sentähden entistä lujemmin tsaariin. Nämä molemmat ruhtinaat sopivat kohtauksesta, keskustellakseen yhteisistä toimenpiteistä. He tapasivat toisensa Birsessä, pienessä liettualaisessa kaupungissa, ilman mitään tavanomaisia muodollisuuksia, jotka vain ovat omiaan viivyttämään asiain kulkua eivätkä muutenkaan nyt soveltuneet heidän asemaansa tai mielialaansa. Pohjoismaiset ruhtinaat kohtelevat toisiaan yleensäkin niin tuttavallisesti, ettei se vielä ole tapana muussa Euroopassa. Pietari ja August viettivät yhdessä viisitoista päivää huvituksissa, jotka menivät liiallisuuksiin saakka; sillä tsaari, joka kyllä tahtoi uudistaa kansansa, ei koskaan voinut hillitä omaa vaarallista taipumustaan hurjiteluihin.

Puolan kuningas sitoutui toimittamaan tsaarille viisikymmentätuhatta miestä saksalaisia joukkoja, jotka oli ostettava eri ruhtinailta ja jotka tsaarin tuli palkata. Tämän taas tuli puolestaan lähettää viisikymmentätuhatta venäläistä Puolaan oppimaan sotataitoa; samalla tsaari lupasi maksaa Puolan kuninkaalle kolme miljoonaa riikintaaleria kahdessa vuodessa. Jos tämä sopimus olisi pantu täytäntöön, olisi se voinut olla tuhoisa Ruotsin kuninkaalle, sillä sehän oli nopea ja varma keino tehdä venäläisistä sotakuntoista väkeä. Kenties sen avulla olisi taottu kahleet osalle Eurooppaa.

Kaarle XII katsoi asiakseen estää Puolan kuningasta poimimasta hedelmiä tästä sopimuksesta. Vietettyään talvensa Narvan luona hän ilmestyi Liivinmaalle samaisen Riian kaupungin luo, jota kuningas August oli turhaan piirittänyt. Saksilaiset joukot majailivat pitkin Väinäjoen rantaa, mikä joki tällä kohtaa on sangen leveä. Niiden tuli sulkea ylimeno Kaarlelta, joka oli joen vastapäisellä rannalla. Saksilaisia ei komentanut heidän ruhtinaansa, joka silloin oli sairas, vaan heidän johtajanaan

oli marsalkka Stenau [oikeammin Steinau, Adam Heinrich von. – *Suom. muist.*], joka hoiti ylipäällikön tehtäviä. Hänen alapäällikköjensä olivat prinssi Ferdinand, Kuurinmaan herttua, ja sama Patkul, joka nyt miekka kädessä puolusti isänmaataan Kaarle XII: tta vastaan, suojeltuaan aikaisemmin henkensä uhalla sen oikeuksia kynällä Kaarle XI: ttä vastaan.

Ruotsin kuningas oli rakennuttanut suuria, uusimallisia veneitä, joiden laidat olivat tavallista korkeammat ja voivat nousta ja laskea nostosiltain tapaan. Noustessaan ne peittivät kuljetettavinaan olevat joukot, laskiessaan ne toimittivat maihinlaskusillan virkaa. Erään toisenkin keinon hän pani käytäntöön. Huomattuaan tuulen käyvän pohjoisrannalta, missä hän seisoi, etelärantaa kohti, minne viholliset olivat leiriytyneet, hän käski sytyttää joukon märkiä olkia, joiden sakea savu levisi pitkin rantaa ja esti saksilaiset näkemästä hänen joukkojaan ja niiden puuhia. Tämän savupilven suojassa hän käski veneitten edetä, niidenkin ollessa täynnä savuavia olkia; siten savupilvi yhä laajeni ja ajautui tuulen mukana vihollisten silmille, tehden näille mahdottomaksi tietää, menikö kuningas joen yli vai ei. Sillävälän hän itse yksin johti tämän sotatempun suoritusta. Ollessaan jo joen keskikohdalla hän sanoi kenraali Rehnsköldille: "Kas niin! Toivonpa, ettei Väinäjoki ole ilkeämpi kuin meri Köpenhaminan luona. Uskokaa minua, kenraali, me lyömme heidät." – Neljänneksessä hän oli joen toisella rannalla, ollen kovasti närkästynyt siitä, että hän vasta neljäntenä hyppäsi maihin. Kohta hän toimitti maihin tykistönsä ja asetti joukkonsa taistelujärjestykseen, savun sokaisemien vihollisten voimatta tehdä muuta vastarintaa kuin joillakin umpimähkäisillä laukauksilla. Kun tuuli oli hajoittanut savun, näkivät saksilaiset Ruotsin kuninkaan jo marssivan heitä kohti.

Marsalkka Stenau ei hukannut hetkeäkään; tuskin hän oli huomannut ruotsalaiset, kun ratsuväkensä parhaalla osalla jo kävi heidän kimppuunsa. Tämän joukon ankara hyökkäys, joka kohtasi ruotsalaiset juuri kun nämä järjestäytyivät taisteluun, saattoi heidät sekasortoon; heidän rivinsä murtuivat ja ne työnnettiin jokeen saakka. Ruotsin kuningas kokosi ne piankin keskellä vettä yhtä helposti kuin olisi pitänyt katselmusta. Nyt hänen sotilaansa, marssien suljetummassa rivistössä kuin äsken, työnsivät marsalkka Stenau takaisin ja etenivät tasangolle. Stenau näki, kuinka hänen joukkonsa olivat tyrmistyksissään; taitavana päällikkönä hän peräyttikin ne kuivalle paikalle, jota sivulta suojeli suo ja metsä, missä oli hänen tykistönsä. Maaperän edullisuus ja aika, jonka saksilaiset olivat saaneet tointuakseen ensi hämmästyksestään, antoi heille jälleen kaiken heidän rohkeutensa. Kaarle ei siekaillut käydä heidän kimppuunsa; hänellä oli mukanaan viisitoistatuhatta miestä, Stenauilla ja Kuurinmaan herttualla oli noin kaksitoistatuhatta, mutta koko tykistönä heillä oli vain yksi ainoa lavetitön rautakanuuna. Taistelu oli kiivas ja verinen; herttuan alta ammuttiin kaksi hevosta; hän tunkeutui kolmasti kuninkaan kaartin keskelle, mutta vihdoinkin hän suistui hevosensa selästä pyssynperän iskusta, jolloin hänen joukkonsa joutui epäjärjestykseen eikä enää riidellyt voitosta. Hänen kyrassierinsa saivat hänet töin tuskin pahasti kolhittuna ja puolikuolleen vedetyksi pois tungoksen keskeltä ja hevosten alta, jotka tallasivat häntä kavioidaan.

Voittonsa jälkeen Ruotsin kuningas riensi Kuurinmaan pääkaupunkiin Mitauhun. Kaikki tämän herttuakunnan kaupungit antautuivat hänen armoilleen; koko sotaretki oli pikemmin matkustus kuin valloitus. Hän samosi pysähtymättä Liettuaan, alistaen kaikki matkan varrella valtaansa. Hän tunsu hivelvää tyydytystä ja tunnusti sen itsekin saapuessaan voittajana samaiseen Birsenin kaupunkiin, jossa Puolan kuningas ja tsaari olivat muutamia kuukausia aikaisemmin vannoneet tuhoavansa hänet.

Juuri tässä kaupungissa hän päätti puolalaisten itsensä avulla syöstä Puolan kuninkaan valtaistuimelta. Kun hän täällä eräänä päivänä istui ruokapöydässä, miettien yksistään tätä yritystä ja noudattaen tavallista ankaraa raittiutta syvässä äänettömyydessään, ikäänkuin hautautuneena suuriin aatteihinsa, niin eräs saksalainen eversti, joka oli aterialla mukana, sanoi niin äänekkäästi, että muutkin sen kuuluivat, että tsaarin ja Puolan kuninkaan ateriat tässä samassa paikassa olivat olleet hieman erilaisia kuin hänen majesteettinsa. "Niinpä kyllä", sanoi kuningas nousten, "mutta sitä helpommin minä häiritsenkin heidän ruuansulatustaan". – Todellakaan hän ei liioin viivytellyt ajattelemansa suunnitelman toimeenpanoa, sekoittaen nyt hiukan politiikkaakin aseittensa voimaan.

Puola, muinaisen Sarmatian osa, on hieman suurempi kuin Ranska, köyhempi väestöstä kuin se, mutta rikkaampi kuin Ruotsi. Sen kansa kääntyi kristinuskoon vasta noin seitsemänsataaviisikymmentä vuotta sitten. On perin omituista, että roomalaisten kieltä, jotka eivät kuitenkaan koskaan ole tunkeutuneet näille seuduille saakka, puhutaan tätä nykyä yksistään Puolassa; kaikki siellä puhuvat latinaa, vieläpä palvelijatkin. Tämä suuri maa on hyvin viljavaa, mutta sen asukkaat ovat sitä vähemmän toimeliaita. Ne käsityöläiset ja kauppiat, joita nähdään Puolassa, ovat skotlantilaisia, ranskalaisia ja varsinkin juutalaisia. Viimemainituilla on siellä lähes kolmesataa synagogaa, ja jos he täällä vieläkin lisääntyvät, niin heidät kai ajetaan kerran pois Puolasta, kuten aikoinaan Espanjasta. He ostavat halvasta hinnasta maan tuotteet, viljan ja karjan, kauppaavat ne Danzigiin ja Saksaan ja myövät sitten kalliista hinnasta aatelismiehille niitä ylellisyystavaroita, joita nämä tuntevat ja rakastavat. Siten tämä mitä kauniimpien jokien kastelema, laiturista ja suolakaivoksista rikas, viljan peittämä maa pysyy yltäkyläisyydestään huolimatta köyhänä, koska sen kansa elää maaorjuudessa ja sen aatelisto on ylpeä ja laiska.

Sen hallitus on mitä uskollisin kuva vanhasta kelttiläisestä ja goottilaisesta hallituksesta, joka muutoin kaikkialla muualla parannettiin tai muunnettiin. Puola on ainoa valtio, joka on säilyttänyt tasavallan nimen yhdessä kuninkaallisen arvon kanssa.

Jokaisella aatelismiehellä on oikeus äänestää kuninkaanvaalissa ja mahdollisuus päästä itsekin kuninkaaksi. Tämä kaikista oikeuksista kaunein on liitetty mitä suurimpaan väärinkäytökseen: valtaistuin on näet melkein aina ostettavissa, ja kun puolalainen on harvoin tarpeeksi rikas voidakseen sen ostaa, on se monesti myöty muukalaisille. Aatelisto ja papisto puolustavat vapauttansa kuningastaan vastaan ja riistävät sen kansan muulta osalta. Koko kansa on siellä maaorjuudessa; sellainen on ihmiskunnan kohtalo, että kaikkialla, tavalla tai toisella, suuri enemmistö elää pienen vähemmistön ikeen alaisena! Täällä ei talonpoika kylvä itseään, vaan aatelista herraansa varten, jolle hän itse, hänen peltonsa ja hänen kättensä työ kuuluvat, ja joka voi hänet myöä, jopa surmatakin yhdessä karjansa kanssa. Aatelismies sen sijaan on riippuvainen ainoastaan itsestään. Jos häntä tahdotaan tuomita rikosasiassa, tarvitaan siihen koko kansan kokous; hänet voidaan vangita vasta sitten, kun hänet on tuomittu; niinpä hän ei juuri koskaan joudu rangaistavaksi. Täällä on paljon köyhiä aatelismiehiä, jotka antautuvat mahtavampiensa palvelukseen, saavat palkkaa ja toimittavat kaikkein halvimpiakin tehtäviä. Kuitenkin he mieluummin haluavat palvella vertaisiaan kuin rikastua kaupankäynnillä, ja ruokotessaan herrojensa hevosia he kunnioittavat itseään kuninkaitten valitsijain ja tyrannien tuhoojain arvonimellä.

Kun näkee Puolan kuninkaan kaikessa kuninkaallisen majesteettisuutensa komeudessa, niin luuleepa häntä Euroopan täysivaltaisimmaksi ruhtinaaksi; mutta juuri hän on sitä kaikkein vähimmin. Puolalaiset tekevät todella hänen kanssaan sen sopimuksen, jonka muiden kansain kesken käsitetään olevan voimassa hallitsijan ja alamaisten välillä. Itse kruunajaisissaan ja vanhoessaan pitävänsä *pacta conventa*-säädökset Puolan kuningas päästää alamaisensa uskollisuudenvalasta siinä tapauksessa, että hän loukkaa tasavallan lakeja. Hän nimittää kaikki virkamiehet ja jakaa kaikki arvosijat ja kunniamerkit. Puolassa ei mikään muu ole perinnöllistä kuin maat ja aateluus. Yhtä vähän palatinuksen [palatinus merkitsi Puolassa maakunnan (palatinaatin) käskynhaltijaa, maaherraa. – *Suom. muist.*] kuin kuninkaan pojalla on mitään oikeutta isänsä arvoon, mutta kuninkaan ja tasavallan välillä on se suuri ero, että edellinen ei voi riistää mitään kerran antamaansa virkaa, kun sen sijaan jälkimmäisellä on oikeus ottaa kuninkaalta hänen kruununsa, jos hän rikkoo valtion lakeja.

Vapaudestaan arka aatelisto myö kyllä usein äänensä, mutta harvoin kiintymyksensä. Tuskin he ovat valinneet kuninkaan, kun jo pelkäävät hänen kunnianhimoansa ja vehkeilevät häntä vastaan. Ne suurmiehet, jotka hän on nimittänyt ja joita hän ei voi erottaa, muuttuvat usein hänen vihollisikseen sen sijaan, että pysyisivät hänen kätyreinään. Ne, jotka ovat kiinnitetyt hoviin, ovat muun aateliston vihan esineenä, mistä on aina seurauksena kaksi puoluetta: moinen jako on mahdoton välttää, jopa tarpeellinenkin sellaisissa maissa, joissa tahdotaan pitää kuningas ja samalla säilyttää vapaus.

Kaikki, mikä koskee koko kansaa, järjestetään eduskunnassa, jolla on nimenä valtiopäivät, ja jossa ovat koolla senaatti ja joukko aatelismiehiä. Senaattoreja ovat palatinukset ja piispat; toisena osana eduskuntaa ovat jokaisen palatinaatin erikoisten säätykokouksien edustajat. Näissä suurissa kokouksissa johtaa puhetta Gnesenin arkkipiispa, Puolan primas ja kuningaskunnan sijaishallitsija väliahallituksen (interregnumin) aikana, valtakunnan ensimmäinen arvohenkilö kuninkaan jälkeen. Harvoin onkaan Puolassa muuta kardinaalia kuin hän, sillä kun roomalainen purppuraviitta ei anna mitään etuoikeutta senaatissa, täytyisi piispan, joka samalla olisi kardinaali, joko istua siellä vain senaattorin arvonsa mukaan tai luopua sen arvon suurista etuoikeuksista, joka hänellä on isänmaassaan, voidakseen pitää pystyssä vieraan kunnian vaatimuksia.

Kuningaskunnan lakien mukaan on valtiopäiviä pidettävä vuorotellen Puolassa ja Liettuassa. Edustajat siellä useinkin ratkaisevat asiansa sapeli kädessä kuten muinaiset sarmaatit, joista he polveutuvat, joskus myös täydessä humalassa, mitä pahetta sarmaatit eivät tunteneet. Jokainen aatelinen edustaja näillä valtiopäivillä nauttii samaa oikeutta kuin kansantribuunit Roomassa, nimittäin panna vastalauseensa senaatin lakeja vastaan. Yksi ainoa aatelismies, joka sanoo: "*Kiellän*", estää tällä yhdellä sanalla kaikkien muiden yksimieliset päätökset; ja jos hän lähtee pois siltä paikkakunnalta, missä valtiopäiviä pidetään, täytyy niidenkin hajota.

Tästä laista johtuvia häiriöitä vastaan on tapana käyttää vielä vaarallisempaa keinoa.

Puolassa on näet tavallisesti kaksi puoluetta. Kun yksimielisyys valtiopäivillä siten on mahdoton, niin kumpikin puolue järjestää oman konfederationensa, jossa asiat ratkaistaan äänten enemmistöllä, välittämättä vähemmistön vastalauseista. Nämä kokoukset, jotka oikeastaan ovat laittomia, mutta jotka käytäntö on laillistuttanut, pidetään kuninkaan nimessä, vaikkapa usein vastoin hänen suostumustaan ja etujaan, melkein samoin kuin liiga Ranskassa käytti hyväkseen Henrik III:n nimeä hänen kukistamiseksi, ja samoin kuin Englannin parlamentti, joka surmautti Kaarle I:n mestauslavalla, menetteli, asettamalla tämän ruhtinaan nimen kaikkien niiden päätösten alkuun, joita se teki hänen tuhoamiseksi. Kun sitten levottomuudet ovat päättyneet, on yleisten valtiopäivien asiana hyväksyä tai hylätä konfederatioiden tekemät päätökset. Voivatpa valtiopäivät kumotakin kaiken sen, mitä edelliset ovat päättäneet, samojen järkisyiden nojalla kuin yksinvaltaisissa valtioissa kuningas voi peruuttaa edeltäjänsä, vieläpä itsensäkin säätämät lait.

Aatelisto, joka laatii tasavallan lait, on myös sen sotavoimana. Tärkeissä tapauksissa se nousee ratsaille ja voi saada koolle yli sadantuhannen miehen vahvuisen joukon. Tämä suuri armeija, nimeltään "*pospolita*", liikkuu vaikeasti eikä sitä ole helppo johtaa. Elintarpeiden ja rehun saannin vaikeus tekee sen kykenemättömäksi pysymään kauan koossa. Siltä puuttuu kuri, kuuliaisuus ja kokemus; mutta sitä elähdyttävä vapauden rakkaus tekee sen aina pelottavaksi.

Sen voi voittaa tai hajoittaa, vieläpä voi jonkun aikaa pitää sitä orjuudessa, mutta kohta se pudistaa ikeen niskoiltaan. Puolalaiset itse vertaavatkin itseänsä ruokoon, jonka myrsky taivuttaa maahan, mutta joka tuulen lakattua puhaltamasta nousee jälleen pystyyn. Juuri tästä syystä heillä ei ole mitään varustettuja paikkoja; he tahtovat itse olla tasavaltansa ainoina vallituksina. He eivät koskaan salli kuninkaansa rakentaa linnoituksia, koska pelkäävät hänen käyttävän niitä vähemmän heidän suojakseen kuin heidän sortamiseksi. Heidän maansa onkin aivan avoin, lukuunottamatta paria tai kolmea rajalinnoitusta. Jos he siis sisäisissä tai ulkoisissa sodissaan päättävät pitää hallussaan jonkin paikan, täytyy heidän kaikessa kiireessä luoda maavallituksia, korjata vanhoja puoleksi raunioituneita muureja, kaivaa auki miltei umpeen menneitä vallihautoja, ja tavallisesti on kaupunki jo ehditty valloittaa, ennenkuin sen varustelu on päätetty.

Pospolita ei aina ole sotavalmiina maan puolustamiseksi; se kokoontuu vain valtiopäivien määräyksestä tai joskus kovan vaaran uhatessa pelkästään kuninkaan käskystä.

Puolan tavallisena suojana on sitävästoin vakinainen armeija, jonka tasavalta kustantaa. Siinä on kaksi osastoa, kumpikin oman ylikenraalinsa komennossa. Ensimmäinen on Puolan osasto, jossa tulee olla kolmekymmentäkuusituhatta miestä; toisessa eli Liettuan osastossa on kaksitoistatuhatta miestä. Molemmat ylipäälliköt ovat riippumattomat toisistaan; vaikkapa he ovatkin kuninkaan

nimittämät, ovat he toimistaan vastuunalaisia ainoastaan tasavallalle, ja heillä on korkein käskyvalta joukoissansa. Everstit ovat rykmenttiensä rajattomia käskijöitä; heidän asianaan on huolehtia niistä niin hyvin kuin voivat ja maksaa niille palkka. Mutta kun he itse harvoin saavat palkkansa, niin he hävittävät maata ja saattavat talonpojat perikatoon, tyydyttääkseen omaa ja sotamiestensä saaliinhimoa. Puolalaiset ylimykset esiintyvät näissä joukoissa loisteliaammin kuin kaupungeissa; heidän telttansa ovat kauniimmat kuin heidän talonsa. Ratsuväkenä, jota on kaksi kolmannesta armeijasta, on miltei yksinomaan aatelismiehiä; sen tunnusmerkkinä on hevosten kauneus ja pukujen sekä varuksien rikkaus.

Erittäinkin santarmit, jotka jakautuvat husaareihin ja panssariratsureihin, ovat aina useiden palvelijain seuraamia, jotka taluttavat heidän käsihevosiaan. Näillä taas on hopeaheloilla ja – nastoilla kaunistetut suitset, korukirjaillut satulat ja satulapatjat, kullatut ja joskus raskashopeiset jalustimet ja suuret satulaloimet turkkilaisten tapaan, joiden prameilua puolalaiset matkivat niin hyvin kuin voivat.

Niin korea ja loistoisa kuin tämä ratsuväki onkin, yhtä rappiolla oli silloin jalkaväki, huonosti puettu, huonosti asetettu, ilman säännönmukaisia vaatteita tai univormuja. Niin oli asian laita ainakin vuoden 1710 vaiheille saakka. Nämä jalkamiehet, jotka näyttävät kuljeksivilta tataareilta, sietävät ihmeteltävän sitkeästi nälkää, kylmää, vaivaa ja kaikkea sodan räsitusta.

Puolalaisissa sotamiehissä on vieläkin nähtävänä heidän esi-isiansä, muinaisten sarmaattien, luonne: yhtä vähän kuria, sama raivokkuus hyökkäyksessä, sama valmius pakoon ja taas taisteluun palajamiseen, sama murhaamisen kiihko, kun he ovat voittajina.

Puolan kuningas oli aluksi otaksunut, että nämä kaksi armeijaa tarpeen tullen taistelisivat hänen puolestaan, että puolalainen pospolita asestautuisi hänen käskystään ja että kaikki nämä sotavoimat yhdessä hänen alamaistensa, saksilaisten, ja hänen liittolaistensa, venäläisten, kanssa olisivat sellainen miespaljous, jonka edessä ruotsalaisten vähäinen lukumäärä ei uskaltaisi näyttäytyäkään. Mutta pianpa hän, nähtyään niin paljon vaivaa saadakseen kaikki nämä sotavoimat yhtäkaa koolle, huomasiakin päinvastoin jäävänsä niitä vaille.

Tottuneena perintömaissaan rajattomaan valtaan hän uskoi kenties liiaksi voivansa hallita Puolaa samoin kuin Saksia. Jo hallituksensa alussa hän aiheutti tyytymättömyyttä; hänen ensimmäiset toimenpiteensä suututtivat sitä puoluetta, joka oli vastustanut hänen valintaansa, ja vieroittivat melkein kaikki muut. Puola nurisi nähdessään kaupungeissaan pelkkää saksilaista varusväkeä ja rajoillansa vieraita joukkoja. Tämä kansakunta, joka on paljoa kiihkeämpi säilyttämään vapauttansa kuin innostunut ahdistamaan naapureitansa, ei suinkaan pitänyt kuningas Augustin sotaa Ruotsia vastaan ja hyökkäystä Liivinmaahan tasavallalle edullisena yrityksenä. Vaikeata onkin pettää vapaata kansaa, kun se arvostelee todellisia etujaan. Puolalaiset tunsivat, että jos tämä heidän suostumuksettaan aloitettu sota päättyisi onnettomasti, heidän kaikilta puolilta avoin maansa joutuisi Ruotsin kuninkaan saaliiksi, mutta jos se loppuisi onnellisesti, heidän oma kuninkaansa orjuuttaisi heidät, kun hän silloin Saksin ja Liivinmaan valtiaana puristaisi Puolan näiden kahden maan väliin.

Niinpä he, kun heillä oli nyt vaihtoehtona joko joutua oman valitsemansa kuninkaan orjiksi tai syystä suuttuneen Kaarle XII:n tuhottaviksi, kohottivat aivan yksinäisen huudon tätä sotaa vastaan, jonka luulivat julistetuksi enemmän heitä kuin Ruotsia vastaan. He näkivät saksilaisissa ja venäläisissä vain orjuutuksensa välikappaleita. Pianpa he, nähdessään Ruotsin kuninkaan murtaneen tieltään kaiken vastarinnan ja etenevän voittoisine joukkoineen Liettuan sydämeen, napsivatkin hädissään hallitsijaansa vastaan yhä julkisemmin.

Liettua oli tällöin jakautunut kahteen puolueeseen: Sapiehan ruhtinassuvun ja Oginskin. Näillä kahdella ryhmällä oli aluksi ollut yksityisiä riitoja, jotka sitten paisuivat kansalaissodaksi. Ruotsin kuningas liittyi Sapiehasuvun ruhtinaihin, ja Oginski, jota saksilaiset auttoivat huonosti, näki puolueensa joutuneen miltei perikatoon. Liettuan armeija, jonka nämä häiriöt ja rahanpuute olivat supistaneet sangen pieneksi, joutui voittajan edessä osittain hajalleen. Jäänös, joka piti Puolan kuninkaan puolta, oli eristetty pieniin pakolaisjoukkoihin, jotka harhailivat pitkin maata ja elättivät

itseään ryöstöillä, August näki Liettuassa ainoastaan puolueensa heikkoutta, alamaistensa vihaa ja vihollisen armeijan, jota johdatti loukattu, voitollinen ja leppymätön nuori kuningas.

Puolassa oli tosin olemassa armeija; mutta lain määräämien kolmenkymmenen tuhat miehen sijasta siinä oli tuskin kahdeksantoista tuhatta. Se ei ollut ainoastaan huonosti palkattu ja huonosti aseistettu, vaan sen kenraalitkaan eivät vielä tienneet, mille puolelle kallistuisivat. Kuningas olisi tosin voinut käskä aateliston avukseen, mutta hän ei rohjennut antautua alttiiksi kiellolle joka olisi liiaksi paljastanut ja siis myös yhä lisännyt hänen voimattomuuttansa.

Tässä häiriön ja epävarmuuden tilassa kaikki kuningaskunnan palatinaatit vaativat kuningasta kutsumaan valtiopäivät koolle, samoin kuin Englannissa vaikeina aikoina valtion kaikki yhdyskunnat jättivät kuninkaalle anomuksia, joissa pyytävät häntä kutsumaan parlamentin koolle. Augustille oli tarpeellisempi armeija kuin valtiopäivät, jotka vain punnitsevat kuningasten tekoja. Hän ei voinut kuitenkaan olla niitä kokoon kutsumatta, jottei kokonaan suututtaisi kansaa. Niinpä kutsuttiinkin valtiopäivät Varsovaan 2 päiväksi joulukuuta 1701. August huomasi pian, että Kaarle XII:lla oli tässä kokouksessa ainakin yhtä paljon vaikutusvaltaa kuin hänellä itsellään. Sapienheimin puoluealaiset, Lubomirskit ja heidän ystävänsä, kruunun rahastonhoitaja, palatinus Leszczynski, jonka oli omaisuudestaan kiittäminen kuningas Augustia, ja varsinkin Sobieski-ruhtinaiden kannattajat, olivat kaikki salaa menneet Ruotsin kuninkaan puolelle.

Huomattavin näistä puoluemiehistä ja Puolan kuninkaan vaarallisin vihollinen oli kardinaali Radziejowski, Gnesenin arkkipiispa, kuningaskunnan primas ja valtiopäivien puhemies. Hän oli käytöksessään perin vehkeilevä ja hämähäpääinen mies, jota täydellisesti hallitsi eräs kunnianhimoinen nainen; ruotsalaiset sanoivat tätä "rouva kardinaaliksi", ja hän yllytti kardinaalia alituksella juoniin ja puoluevehkeilyyn. Augustin edeltäjä, kuningas Juhana Sobieski, oli hänet ensin nimittänyt Warmian piispaksi ja kuningaskunnan varakansleriksi. Radziejowski, ollen silloin vasta piispa, sai kardinaalinarvon saman kuninkaan suosion avulla. Tämä arvo avasi hänelle kohta tien primasarvoon. Yhdistäessään siten persoonaansa kaiken sen, mikä vaikuttaa valtavasti ihmisiin, hän saattoi rankaisematta puuhata paljonkin.

Kuningas Juhanan kuoltua hän yritti vaikutusvaltansa avulla korottaa prinssi Jaakko Sobieskin valtaistuimelle; mutta se ankara viha, jonka alaiseksi isä, kaikesta suuruudestaan huolimatta, oli joutunut, syrjäytti siitä pojan. Kardinaali-primas liittyi silloin Ranskan lähettilääseen, abbé Polignaciin, toimittaakseen kruunun prinssi Contille, joka todella valittiinkin. Mutta Saksin raha ja sotajoukot pääsivät lopulta voitolle hänen puuhistaan. Silloin hänet saatiin houkutelluksi siihen puolueeseen, joka kruunasi Saksin vaaliruhtinaan, mutta hän odotteli kärsivällisesti tilaisuutta saadakseen toimeen riitaa kansan ja uuden kuninkaan välillä.

Kaarle XII: n, prinssi Jaakko Sobieskin suojelijan, voitot, Liettuan kansalaissota ja kaikkien kansalaisten yleinen nousu kuningas Augustia vastaan saattoivat kardinaali-primaksen uskomaan ajan tulleen, jolloin hän voisi palauttaa Augustin Saksiin ja raivata kuningas Juhanan pojalle tien valtaistuimelle. Tämä prinssi, aikaisemmin puolalaisten vihan viaton esine, oli nyt pääsemässä heidän lemmikikseen sitä mukaa kuin kuningas August sai osakseen vihaa; mutta hän ei vielä uskaltanut ryhtyä ajattelemaan niin suurta mullistusta, vaikkapa kardinaali sitä jo huomaamatta valmistelikin.

Aluksi kardinaali näytti tahtovan saada toimeen sovinnon kuninkaan ja tasavallan välillä. Hän lähetti kiertämään kirjelmiä, joista näennäisesti huokui sovinnollisuuden ja laupeuden henki – kulunut ja tunnettu ansa, johon ihmiset kuitenkin aina takertuvat. Hän kirjoitti Ruotsin kuninkaalle liikuttavan kirjeen, vannottaen häntä Hänen nimessään, jota kaikki kristityt palvovat yhtäläisesti, antamaan Puolalle ja sen kuninkaalle rauhan. Kaarle XII antoi vastauksen, joka paremmin soveltui kardinaalin tarkoituksiin kuin hänen sanoihinsa. Hän jäi kuitenkin voitollisine armeijoihin Liettuan suurherttuakuntaan ja selitti, ettei hän mitenkään tahtonut häiritä valtiopäiviä; hän muka kävi sotaa Augustia ja saksilaisia eikä puolalaisia vastaan, ja tasavallan hätyyttämisen asemesta hän päinvastoin tuli vapauttamaan sitä sorrosta. Nämä kirjeet ja vastaukset olivat tietysti tarkoitettuja julkisuutta varten. Asiamiehet, jotka yhtä mittaa kulkivat edestakaisin kardinaalin ja kreivi Piperin välillä, ja edellisen

luona pidetyt salaiset kokoukset olivat vaikuttimena, joka sai valtiopäivät liikkeelle. Ne esittivät, että toimitettaisiin lähetystö Kaarle XII: n luo, ja vaativat yksimielisesti kuninkaalta, ettei hän enää kutsuisi venäläisiä maan rajoille ja että hän lähettäisi pois saksilaiset joukkonsa.

Augustin huono onni oli jo saanut aikaan sen, mitä valtiopäivät vaativat häneltä. Tsaarin kanssa Birsenessä salaisesti tehty liitto oli jo käynyt yhtä hyödyttömäksi kuin se alussa oli näyttänyt pelottavalta. August oli vallan kykenemätön lähettämään tsaarille viittäkymmentä tuhatta saksalaista, jotka hän oli luvannut haalia kokoon Saksan valtakunnasta. Tsaari puolestaan, tuo Puolan vaarallinen naapuri, ei liioin kiirehtinyt kaikkine sotavoimineen auttamaan jakautunutta valtakuntaa, josta hän toivoi itse saavansa jotakin saaliiksensa. Hän tyytyi lähettämään Liettuaan kaksikymmentä tuhatta venäläistä, jotka tekivät siellä enemmän pahaa kuin ruotsalaiset, paeten tosin kaikkialla voittajan tieltä, mutta samalla hävittäen puolalaisten maatiloja, kunnes, ruotsalaisten kenraalien ahdistamina ja löytämättä enää mitään ryöstettävää, palasivat parvissa kotimaahansa. Riian luona voitetun saksilaisen armeijan jäännökset taas kuningas August lähetti talvehtimaan ja täydentämään lukuaan Saksista käsin siinä toivossa, että tämä uhraus, niin pakollinen kuin se olikin, voisi saada suuttuneen Puolan kansan jälleen hänen puolelleen.

Sodan sijaan tulivat nyt vehkeilyt. Valtiopäivät olivat jakautuneet miltei yhtä moneen puolueeseen kuin Puolassa oli palatinaatteja. Toisena päivänä olivat vallalla kuningas Augustin edut, toisena ne jo sysättiin syrjään. Kaikki huusivat vapautta ja oikeutta, mutta samalla ei tiedetty mitään siitä, mitä merkitsi olla vapaa ja oikeamielinen. Aika kului salakähmäisiin vehkeilyihin ja julkisiin korupuheisiin. Valtiopäivät eivät tienneet, mitä ne tahtoivat tai mitä niiden tuli tehdä. Suuret kokoukset eivät melkein koskaan kansallisten häiriöiden aikana ole tehneet hyviä päätöksiä, koska puoluemiehet niissä ovat julkeita ja hyväätarkoittavat henkilöt taas tavallisesti arkoja. Valtiopäivät hajosivatkin metelöiden 17 p: nä helmikuuta 1702 kolmikuukautisen juonittelun ja horjuvaisuuden jälkeen. Senaattorit, s.o. palatinukset ja piispat, jäivät Varsovaan. Puolan senaatilla on näet oikeus väliaikaisesti säätää lakeja, joita valtiopäivät harvoin julistavat mitättömiksi; tämä vähälukuisempi ja asioihin tottunut valtioelin oli paljoa vähemmässä määrin melskeinen ja ratkaisi nopeammin. Se päätti, että valtiopäiväin ehdottama lähetystö oli lähetettävä Ruotsin kuninkaan luo ja että pospolitian oli varustauduttava sotakuntoon ja oltava valmiina kaikkien tapahtumain varalta. Samoin se julkaisi useita määräyksiä Liettuan levottomuuksien hillitsemiseksi ja vielä useampia kuninkaan arvovallan heikentämiseksi, vaikkapa se olikin vähemmän pelättävä kuin Kaarlen mahtavuus.

Niinpä August tällöin pitikin parempana ottaa vastaan kovat ehdot voittajaltaan kuin alamaisiltaan. Hän päätti pyytää Ruotsin kuninkaalta rauhaa ja tahtoi tehdä hänen kanssaan salaisen sopimuksen. Tämä aie hänen oli tietysti salattava senaatilta, jota hän piti vieläkin vaikeammin suostuteltavana vihamiehenään. Asia oli arkaluontoinen; hän turvautui siinä kreivitär Königsmarckiin, ylhäissyntyiseen ruotsittareen, johon hän silloin oli kiintynyt. Kreivittären veli on tullut tunnetuksi onnettomasta lopustaan, ja hänen poikansa on suurella onnella ja kunnialla johtanut Ranskan sotajoukkoja.¹³

Tämä nerostaan ja kauneudestaan maankuulu nainen oli kykenevämpi kuin mikään ministeri saamaan neuvottelut onnistumaan. Kun hänellä lisäksi oli tiluksia Kaarle XII: n valtioissa ja kun hän itse oli kauan aikaa oleskellut Kaarlen hovissa, oli hänellä siten myös otollinen tekosyy käydä tämän ruhtinaan puheilla. Hän saapuikin siis ruotsalaisten leiriin Liettuaan ja kääntyi heti kreivi Piperin puoleen, joka liiankin keveästi lupasi hänelle puheillepääsyn herransa luo. Monien lahjojensa ohella, joiden vuoksi hän oli Euroopan rakastettavimpia naisia, kreivittärellä oli myös erityinen taito puhua useiden sellaistenkin maiden kieliä, joita hän ei koskaan ollut nähnyt, niin sulavasti kuin hän olisi ollut sieltä syntyisin. Vieläpä hän joskus huvitteli ranskankielisten runosäkeiden sepittämisellä, joita olisi

¹³ Moritz Saksilainen, Saksin kreivi eli "Saksin marski", Augustin ja Aurora Königsmarckin poika, etevä sotapäällikkö. – Auroran veli, kreivi Filip von Königsmarck, yritti ryöstää mukaansa lemmittynsä, Braunschweig-Lüneburgin prinsessan Sofia Dorothean, mutta joutui vähää ennen neljän salamurhaajan uhriksi, jotka viskasivat hänen ruumiinsa erääseen likaviemäriin.

voinut luulla jonkun Versaillesissa syntyneen henkilön tuotteeksi. Myös Kaarle XII: sta hän sepitti runon, jota historia ei saa jättää unhoon. Siinä hän toi esiin taruston jumalat, jotka kukin kohdaltaan ylistelivät Kaarlen eri hyveitä. Runo loppui seuraavasti:

Jokainen Kaarlen kunniata julki tuo ja hälle muiston temppelissä paikan suo,
mut Venus vait' on, Bacchus mykkä myös.

Kaikki tämä nero ja sulo oli kuitenkin turhaa sellaiseen mieheen nähden, jollainen Ruotsin kuningas oli. Hän kieltäytyi itsepintaisesti ottamasta vastaan kreivitärtä. Tämä päätti silloin asettua hänen tielleen, kun hän teki tavallisia ratsastusretkiään. Todellakin hän eräänä päivänä kohtasi kuninkaan hyvin kapealla tiellä ja astui vaunuistaan heti hänet huomattuaan. Mutta kuningas tervehti häntä sanomatta sanaakaan, käänsi ratsunsa ympäri ja ajoi heti tiehensä, joten kreivitär Königsmarckille jäi matkastaan vain se tyydytys, että näytti siltä kuin Ruotsin kuningas pelkäisi yksinomaan häntä.¹⁴

Niinpä täytyi Puolan kuninkaan nyt heittäytyä senaatin syliin. Hän teki sille Marienburgin palatinuksen kautta kaksi ehdotusta: joko oli tasavallan armeijan käyttö jätettävä hänen valtaansa, ja hän puolestaan maksaisi sille omista varoistaan kahden vuosineljänneksen palkan etukäteen, tai olisi sallittava hänen tuottaa Puolaan kaksitoista tuhatta saksilaista. Kardinaali-primas antoi hänelle vastauksen, joka oli yhtä tyly kuin Ruotsin kuninkaan epäys. Kokouksen nimessä hän lausui Marienburgin palatinukselle, että oli päätetty toimittaa lähetystö Kaarle XII: n luo ja että hän ei neuvonut kuningasta tuottamaan maahan saksilaisiaan.

Tässä hädässä kuningas tahtoi säilyttää ainakin näennäisesti kuninkaallisen arvovaltansa. Eräs hänen kamariherroistaan lähti hänen puolestaan Kaarlen luo tiedustamaan, missä ja miten hänen ruotsalainen majesteettinsa tahtoisi ottaa vastaan hänen herransa ja kuninkaansa ja Puolan tasavallan lähetystön. Valitettavasti oli unohdettu pyytää ruotsalaisilta kamariherralle matkalupaa. Niinpä Ruotsin kuningas pistättikin hänet vankilaan puheillepääsyn asemesta ja sanoi kyllä haluavansa ottaa vastaan tasavallan lähetystön, mutta ei kuningas Augustia. Moinen kansainvälisen oikeuden loukkaus voi tulla kysymykseen vain väkevämmän oikeuden nimessä.

Nyt Kaarle, jätettyään taaksensa varusväkeä muutamiin Liettuan kaupunkeihin, eteni Grodnon toiselle puolelle, mikä kaupunki on tunnettu Euroopassa siellä pidetyistä valtiopäivistään, mutta on huonosti rakennettu ja vielä huonommin linnoitettu.

Muutamia penikulia Grodnon toisella puolella hän kohtasi tasavallan lähetystön; siinä oli viisi senaattoria. Nämä tahtoivat ensin määritellä juhlameno-ohjeet, joista kuningas ei ymmärtänyt mitään; he vaativat, että tasavaltaa oli kohdeltava "hänen korkeutenaan", ja että heitä vastaan oli lähetettävä kuninkaan ja hänen senaattoriensa vaunut. Heille vastattiin, että tasavaltaa puhuteltaisiin "ylhäisyytenä" eikä "korkeutena", että kuningas ei milloinkaan käyttänyt vaunuja, että hänellä oli luonaan kyllä paljon upseereja, mutta ei yhtään senaattoria, että heille lähetettäisiin vastaan eräs kenraaliluutnantti ja että heidän tuli saapua omilla hevosillaan.

Kaarle XII otti heidät vastaan teltassaan, eräänlaisella sotilaallisella arvokkuudella. Heidän puheensa oli täynnä varovaisuutta ja hämäryyttä. Huomattiin, että he pelkäsivät Kaarle XII: tta eivätkä rakastaneet Augustia, mutta kuitenkin häpesivät riistää muukalaisen käskystä kruunua kuninkaalta, jonka itse olivat valinneet. Niinpä ei päätettykään mitään, ja Kaarle XII antoi heidän vihdoinkin ymmärtää aikovansa tehdä päätöksensä vasta Varsovassa.

Ennen lähtöään hän julkaisi manifestin, joka kardinaalin ja hänen puolueensa toimesta tulvan tavoin levisi viikossa ympäri Puolan. Tässä julistuksessa Kaarle kutsui kaikkia puolalaisia liittämään kostonsa hänen kostoonsa ja koetti saada heitä käsittämään, että heidän pyrkimyksensä olivat aivan samat kuin hänen. Tosin ne olivat hyvinkin erilaiset, mutta manifesti, jota suuri puolue, senaatin hämminki ja valloittajan läheneminen tukivat, teki perin valtavan vaikutuksen. Niinpä olikin pakko

¹⁴ Kreivittären ja kuninkaan kohtaaminen on nähtävästi melkoisesti Voltairen lisäilemä ja värittämä, kuten monet muutkin teoksen samantapaiset kohdat.

tunnustaa Kaarle Puolan suojelijaksi, koska hän tahtoi se olla ja koska voitiin vielä olla onnellisiakin siitä, että hän tyytyi tähän arvonimeen.

Augustille vihamieliset senaattorit levittivät manifestia julkisesti hänen nähtensä. Ne harvat, jotka vielä olivat hänelle uskollisia, pysyivät ääneti. Kun vihdoinkin saatiin tietää Kaarlen lähenevän pikamarsseissa, varustautuivat kaikki sekasorrossa pakoon; kardinaali oli ensimmäisiä, jotka jättivät Varsovan. Enin osa kiiruhti pakoon joko odottelemaan maatiiloillaan asiain edelleen kehittymistä tai kutsumaan aseihin ystäviään. Kuninkaan luo jäi vain Saksan keisarin lähettiläs ja samoin tsaarin, paavin nuntius ja muutamia hänen kohtaloonsa liittyneitä piispoja ja palatinuksia. Täytyi paeta, eikä vielä ollut päätetty mitään hänen hyväkseen. Ennen lähtöään hän kiirehti neuvottelemaan niiden vähälukuisten senaattorien kanssa, jotka vielä edustivat senaattia. Niin hartaita kuin nämä olivatkin palvelemaan Augustia, olivat he kuitenkin ensi sijassa puolalaisia. Heillä kaikilla oli niin suuri vastenmielisyys saksilaista sotaväkeä kohtaan, etteivät he rohjenneet antaa hänelle valtuutta tuottaa enempää kuin kuusituhatta miestä suojaksensa. Lisäksi he määräsivät, että tämän joukon tuli olla puolalaisen ylipäällikön komennossa ja heti rauhan tultua palata kotiinsa. Tasavallan omat sotajoukot he samalla jättivät hänen käytettäväkseen.

Tämän tuloksen jälkeen kuningas jätti Varsovan, ollen liian heikko vastustamaan vihollisiansa ja melko tyytymätön omaankin puolueeseensa. Hän julkaisi heti yleisen kokoontumiskäskyn pospolitalle ja armeijoille, jotka olivat olemassa enää vain nimellisesti. Liettuasta, jossa ruotsalaiset vallitsivat, hänellä ei ollut mitään toivomista. Vähiin sulaneelta Puolan armeijalta taas puuttui aseita, muonavaroja ja hyvää tahtoa. Suurin osa arkaa, epäröivää tai suorastaan pahansuopaa aatelia pysyi maatiiloillaan. Turhaan kuningas, valtion lakien suoman vallan nojalla, määräsi kuolemanrangaistuksen uhalla kaikki aatelismiehet nousemaan ratsaille ja tulemaan mukaansa. Alkoi olla epäiltävää, oliko häntä toteltava.

Hänen päävoimanaan olivat hänen vaaliruhtinaskuntansa joukot, koska täysin rajaton hallitusmuoto siellä suojeli häntä tottelemattomuudelta. Hän oli jo salaa käskenyt sieltä tulemaan kaksitoista tuhatta saksilaista, jotka lähestyivätkin rientomarsseissa. Lisäksi hän nyt vaati luokseen kahdeksan tuhatta, jotka oli luvannut keisarille keisarikunnan sodassa Ranskaa vastaan, ja jotka hänen oli nykyisessä hädässään pakko kutsua takaisin. Niin monien saksilaisten tuottaminen Puolaan oli samaa kuin nostaa kaikki ihmiset häntä vastaan ja loukata oman puolueensa säätämää lakia, joka myönsi hänelle vain kuusituhatta. Mutta hän tiesi hyvin, että jos hän voittaisi, häntä vastaan ei uskallettaisi napista, mutta jos hänet voitettaisiin, niin hänelle ei ikinä annettaisi anteeksi edes kuudentuhannen miehen tuomista.

Sillaikaa kun hänen sotamiehensä saapuivat vähin erin ja hän itse kulki palatinaatista toiseen kokoamassa uskollisena pysynyttä aatelia, saapui Ruotsin kuningas vihdoinkin Varsovan edustalle 5 p:nä toukokuuta 1702. Heti ensi vaatimuksesta avattiin hänelle portit. Hän lähetti pois puolalaisen varusväen, hajoitti porvarikaartin, pani kaikkialle vartiostoja ja määräsi asukkaat luovuttamaan kaikki aseensa. Mutta kun hänelle riitti heidän aseistariisumisensa ja kun hän ei tahtonut suututtaa heitä, vaati hän heiltä vain sadantuhannen frangin pakkoveron. Kuningas August kokosi sillä välin sotavoimansa Krakovaan; hän hämmästytti kovasti nähdessään myös kardinaali-primaksen saapuvan sinne. Tämä mies koetti nähtävästi viimeiseen saakka esiintyä luonteeltaan säädyllyisenä ja karkoittaa kuninkaansa niin, ettei rikottaisi ulkonaista arvokkuutta vastaan. Hän huomautti Augustille, että Ruotsin kuningas muka näytti taipuvaiselta järjelliseen sovintoon, ja pyysi nöyrästi lupaa mennä tapaamaan Kaarle. August myöntyi siihen, mitä ei voinut evätä, t.s. soi hänelle vapauden vahingoittaa häntä.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.